

SPANNING

ALLES DRAAIT OM ENERGIE

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 11, december 2011

ALLES DRAAIT OM ENERGIE

Sinds Einstein weten we dat energie aan de basis ligt van alle dingen. Zonder energie zijn er geen grondstoffen, is er geen arbeid en zijn er geen eindproducten. Energie is de kern van alles in de wereld om ons heen. Voor de productie van elk goed dat in de winkel ligt, is energie nodig.

Vrijwel alle door mensen gebruikte energie is op een of andere manier afkomstig van de zon. Zonlicht is door een proces van fotosynthese omgezet in suikers waardoor planten kunnen groeien. Die planten zijn dood gegaan en tijdens het vergaan zijn hun fossielen veranderd in veen, bruinkool, steenkool, aardolie en gas. Twee eeuwen na het begin van de Industriële Revolutie dringt het besef door dat de verbranding van die oude plantenresten mogelijk gevolgen heeft voor de atmosfeer en het klimaat. Ook raken de voorraden van deze 'fossiele brandstoffen' een keer op; wat in miljoenen jaren is gevormd jagen we er in een hoog tempo doorheen. Of dat punt nu nabij is of nog enkele honderden jaren duurt, is niet van belang; de voorraad is eindig. We moeten dus op zoek naar alternatieven voor fossiele brandstoffen om de toekomstige generaties van energie te voorzien; energie die ze nodig zullen hebben om te leven.

Paulus Jansen, woordvoerder energie en klimaat voor de SP in de Tweede Kamer legt in deze Spanning uit welke argumenten socialistenvolgens hem moeten aandragen voor hun bijdrage aan het energie- en klimaatdebat. De Kyoto-doelstelling om de CO₂ uitstoot terug te dringen is voor veel deelnemers aan het debat heilig. Donald Pols van het Wereld Natuur Fonds (WNF) stelt vast dat het enthousiasme van mensen over die doelstelling afneemt als de discussie buiten de meerderheid van de bevolking omgaat. Evert Wesker, onderzoeker bij Shell, laat een aantal alternatieven voor fossiele brandstoffen de revue passeren. Zijn hoofdconclusie is dat de politiek

keuzes moet maken; de technieken zijn bekend maar hebben alle hun voor- en nadelen.

De politiek heeft de afgelopen jaren op het gebied van energie wel degelijk keuzes gemaakt, zoals bij de verkoop van energiebedrijven aan private ondernemingen. Tiny Kox, voorzitter van de SP-fractie in de Eerste Kamer laat in zijn bijdrage zien dat door deze keuze de samenleving haar greep op de energievoorziening is kwijt geraakt en de consument er niets mee is opgeschoten. De progressieve denktank DSE publiceerde onlangs zijn Plan voor een Duurzame en Solidaire Economie in Nederland, Bernard Gerards schreef er een recensie over.

Omdat energie van levensbelang is voor alle samenlevingen en de bronnen niet onuitputtelijk zijn speelt de jacht naar bronnen en vindplaatsen een grote rol in de verhouding tussen staten. De verwevenheid tussen staten en de grote multinationale ondernemingen zoals Shell kunnen die landen op de rand van oorlog drijven. Karel Koster betoogt dat de keuze voor fossiele brandstoffen de wereld kwetsbaar maakt voor oorlogen. De onafhankelijke socialistische denker Vangelis Chorafas die we in Spanning van september j.l. interviewden, becommentarieert in een artikel de laatste ontwikkelingen in Griekenland en de eurozone. Het Rijke Rooie Leven laat deze keer zien dat er ook in de wereld van de heavy metal bands bestaan die maatschappelijk geëngageerde teksten schrijven.

INHOUD

3	TWEE HANDEN OP ÉÉN BUIK
10	'LATEN WE ONS RICHTEN OP DE ZAKEN DIE ECHT EEN VERSCHIL MAKEN'
10	ALLEEN EEN STERKE SAMENLEVING KAN DE CRISIS OVERWINNEN
12	VAN 'OPMAAKENERGIE' NAAR DUURZAME ENERGIE
15	HOE NEDERLAND ZIJN ENERGIEBEDRIJVEN IN DE UITVERKOOP DEED
18	PLAN VOOR EEN DUURZAME EN SOLIDAIRE ECONOMIE IN NEDERLAND
20	ENERGIEBELEID EN GEOPOLITIEK
23	NIEUWE ONTWIKKELINGEN IN GRIEKENLAND EN DE EUROZONE
26	HET RIJKE ROOIE LEVEN 74
28	OPINIE: REMI POPPE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.
Abonnementenadministratie
Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 40
F (010) 243 55 67
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Vijverhofstraat 65
2032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie
Sjaak van der Velden
Arjan Vliegthart
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Antoni Gracia
Robert de Klerk
Gonnie Sluijs
Foto cover
SP Archief

ENERGIE EN KLIMAAT

TWEE HANDEN OP ÉÉN BUIK

Tekst: Paulus Janssen, woordvoerder Energie/klimaat, SP-Tweede Kamerfractie

'Ieder Nederlands huishouden heeft tien slaven in dienst om zijn stroom op te wekken', is een mooie uitspraak van de Leidse natuurkundige Jo Hermans, ter illustratie van de enorme revolutie die de mensheid heeft doorgemaakt na de uitvinding van de wind- en watermolen, maar vooral van de stoommachine. Als je door middel van je eigen arbeid elektriciteit zou moeten maken, dan kunnen de meeste mensen in een werkdag iets minder dan 1 kilowattuur (kWh) produceren.

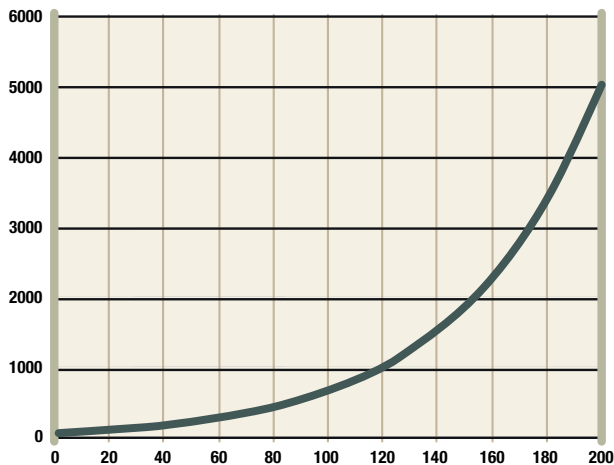
Op 1 kilowattuur kun je in de gemiddelde woning net de tv en computer(s) laten draaien. Het gemiddelde huishouden verbruikt ongeveer 3.500 kWh per jaar. Je zou dus tien mensen in dienst moeten hebben die voor je werken, als er geen elektriciteitscentrales bestonden. Die centrales gebruiken voor het merendeel fossiele brandstoffen. Het huishoudelijke elektriciteitsverbruik bedraagt slechts ongeveer 5 procent van de Nederlandse energieconsumptie. Daarnaast verwarmen we onze woningen en kantoren met aardgas, een fossiele brandstof. Ook voor onze reizen en het maken van economische producten is energie nodig. In de vergelijking van Hermans¹ hebben we 200 slaven per

huishouden nodig om in onze totale energiebehoefte te voorzien. Daar komt nog dat deel van de producten bij dat zelf ook wordt gemaakt uit fossiele grondstoffen: de plastics.

En we zijn niet de enigen. De wereldbevolking telt op dit moment bijna zeven miljard mensen. De meesten daarvan zijn minder rijk dan de Nederlandse huishoudens, dus ze kunnen zich een stuk minder 'slaven' veroorloven. Maar de Chinezen, de Indiërs, de Brazilianen halen hun achterstand snel in en willen ook hun stukje van de mondiale welvaart. Dus stijgt het energieverbruik – het lijkt wel een

natuurwet – al twee eeuwen met 2 procent per jaar. Slechts 2 procent? Dat is toch hartstikke weinig? Nou nee: als je jaar in, jaar uit 2 procent groeit, gaat dat in het begin niet zo hard. Maar na twee eeuwen wordt de grafiek steeds hellender en nog eens honderd jaar later nog meer. In cijfers uitgedrukt is een gebruik van 100 in jaar 1 gegroeid tot 710 in jaar 100. Tot ruim 5.100 in jaar 200 en ruim 37.000 in jaar 300. Dat betekent dus dat ons nog een forse groei van de energiebehoefte te wachten staat, als de ontwikkeling onverminderd doorgaat.

Grafiek 1. Groeicurve na tweehonderd jaar bij een jaarlijkse toename van 2 procent.

Bron: Sjaak van der Velden

GEbruik Hoger dan Voorraad

Op dit moment wordt in meer dan 90 procent van de mondiale energiebehoefte voorzien door het opstoken van fossiele brandstoffen en hout uit bossen. De rest komt uit kernenergie en duurzame bronnen, op dit moment vooral waterkracht. Doordat we jaarlijks ongeveer de voorraad verbruiken die in een miljoen jaar gevormd is, beginnen de gemakkelijk – dus goedkoop – winbare voorraden op te raken. In sommige regio's is het einde van de winbare fossiele voorraden al helemaal in zicht. Helaas hoort Nederland daarbij. Als we in het huidige tempo doorpompen, is het Nederlandse aardgas over dertig jaar op. Zowel Slochteren als de kleinere gasvelden zijn dan leeg. Olie hebben we nu al nauwelijks meer. Blijven over: wat peperdure kolenvoorraden onder Limburg en 'onconventioneel gas' in leesteenlagen, waarvan nog moet blijken dat dit op een veilige – maar waarschijnlijk in ieder geval dure – manier naar het oppervlak te halen is.

Op dit moment is ongeveer 10 procent van de inkomsten op de Rijksbegroting afkomstig uit de aardgasbaten. Als die baten over enkele decennia wegvallen dan hebben we een giga-probleem, tenzij we tegen die tijd een alternatief voor onze toekomstige energievoorziening ontwikkeld hebben.

De econoom Herman Wijffels stelde bij het afscheidssymposium van Jan Marijnissen dat de aarde op dit moment een ecologische 'overshoot' van 40 procent heeft: we verbruiken 40 procent meer grondstoffen dan het ecosysteem van de aarde kan verdragen. Hij doelde daarbij niet alleen op kolen en olie, maar ook op het gebruik van water,

het kappen van bossen en de grondstoffenwinning in brede zin. De fossiele energiecrisis is een bijzondere verschijningsvorm van dit algemene probleem².

Duurzaam is Noodzaak

De ontwikkeling van een duurzame energievoorziening is een urgent vraagstuk met het oog op de energievoorziening. Maar het is om nog een reden een urgent probleem. Het opstoken van al die fossiele grondstoffen heeft er in twee eeuwen voor gezorgd dat de mens voor het eerst in de historie het klimaat ingrijpend heeft veranderd. Helaas beschikt de auto van het klimaatbeleid op dit moment alleen nog maar over een gaspedaal, waarmee we de opwarming van de aarde kunnen versnellen. Voor het inbouwen van een koppeling- en rempedaal zijn al wat voorbereidingen getroffen, maar de aanleg moet nog beginnen. De Engelse econoom Isaac Stern heeft onderzocht wat de kosten zijn van de verschillende strategieën voor klimaat-/energiebeleid³. Zijn conclusie: nu beginnen met een ambitieuze transformatie van onze economie is de goedkoopste aanpak, die ongeveer 0,7 procent van het bruto binnenlands product extra kost. 'Goedkoop' is in dit verband een relatief begrip, want voor Nederland zou het dan nog steeds om 4 miljard euro per jaar extra gaan. Met een *laissez faire*-strategie lopen de kosten op tot 12 miljard euro per jaar.

Wat de SP betreft zetten we in op een aanpak waarbij energie- en klimaatbeleid hand in hand gaan, in een bredere strategie om onze economie op een sociale manier te verduurzamen. De hoekstenen voor die strategie zijn de volgende.

- Een internationale aanpak bevorderen. Veel transformatiestrategieën zijn goedkoper als je ze in breder verband uitvoert.
- Tegelijkertijd gewoon zelf beginnen. Nederland behoort wereldwijd tot de koplopers voor wat betreft energieverbruik per hoofd van de bevolking; onze economie is zeer kwetsbaar als onze eigen fossiele voorraden op zijn.
- Een actieve rol van de overheid is de sleutel voor effectief energie- en klimaatbeleid; de belangrijkste sturingsmogelijkheden zijn wetgeving, financiële prikkels (belastingen/vrijstelling, subsidies) en het eigendom van sleutelbedrijven in de energiesector.
- Bij het gebruik van grondstoffen geldt het principe 'de vervuiler betaalt'. Omdat een deel van het energieverbruik een basisbehoefte betreft, moet daarbij de betaalbaarheid goed in de gaten gehouden worden.
- Wij willen het draagvlak voor energie- en klimaatbeleid versterken, onder meer door mensen zelf meer te betrekken bij de uitvoering. De Duitse aanpak (*feed-intarief*) is daarbij een goed voorbeeld, maar ook energiecoöperaties lijken een interessant middel om de bevolking een actieve rol te geven bij de verduurzaming.

Onze aanpak verschilt op veel punten van het kabinetsbeleid. Het kabinet-Balkenende IV leunde bij de elektriciteitsvoorziening bijvoorbeeld op extra kolencentrales, waarvan de CO₂-uitstoot in de toekomst afgevangen en ondergronds opgeslagen moet worden (CCS)⁴. Het kabinet-Rutte zet zijn

kaarten vooral op een groter aandeel kernenergie. Ook dat vinden we onverstandig⁵. De tsunami in Japan heeft geleerd dat ook in een hoogontwikkeld land de gevolgen van een incident met een kerncentrale enorm zijn, waarbij de rekening grotendeels terecht komt bij de bevolking.

In dit artikel ga ik verder in op de klimaatdiscussie en op de vraag hoe de publieke belangen het beste kunnen worden gewaarborgd in de energiesector.

KLIMAATVERANDERING VOOR DUMMIES

Mens en dier gebruiken voor hun stofwisseling zuurstof uit de atmosfeer. Bij dit proces wordt zuurstof omgezet in koolstofdioxide (CO₂). Planten doen precies het omgekeerde: ze groeien op CO₂, waarvan ze de koolstof vastleggen in hun vaste massa en de zuurstof teruggeven aan de atmosfeer. Dit principe heet de koolstofcyclus. Het lijkt op het eerste gezicht een gesloten kringloop.

Bij nadere beschouwing blijkt die kringloop echter nog allerlei zijwegen en voorraadkelders te hebben. Planten zijn zo'n voorraadkelder: als de hoeveelheid planten op aarde toeneemt, wordt er koolstof aan de kringloop onttrokken. Ook voormalige planten, zoals hout in gebouwen en fossiele brandstoffen (turf, bruinkool, steenkool, aardolie en aardgas), houden hun koolstof vast. Tenminste: zolang ze niet verbrand worden of als gas uit de bodem vrijkomen. Ook water kan, onder bepaalde condities, veel CO₂ absorberen. Vooral de diepe delen van de oceanen zijn een enorme buffer van in het verleden geabsorbeerde koolstof.

Het broeikaseffect

Het klimaat op aarde wordt globaal bepaald door het verschil tussen de hoeveelheid energie door instralend zonlicht en de hoeveelheid energie die teruggestraald wordt naar het heelal. De hoeveelheid ontvangen zonne-energie varieert vooral door de afstand tot de zon, die niet altijd hetzelfde is. Tijdens de ijstijden stond de zon wat verder weg dan op dit moment. Je moet je wel realiseren dat deze variatie een proces is met een zeer lange doorlooptijd. Het invallende zonlicht wordt geabsorbeerd door de aarde en vervolgens als infrarood licht weer uitgestraald. De dampkring, die grotendeels bestaat uit een mengsel van zuurstof, stikstof, CO₂ en waterdamp, reflecteert een deel van die infraroodstraling weer terug naar de aarde, waardoor het hier gelukkig een stuk warmer is dan elders in het heelal. **Dat heet het broeikaseffect.**

De precieze hoeveelheid geabsorbeerde warmte is afhankelijk van de samenstelling van de dampkring. CO₂ en methaan reflecteren naar verhouding meer infraroodlicht dan zuurstof en stikstof en worden daarom broeikasgassen genoemd. **Als het aandeel broeikasgassen in de dampkring toeneemt, wordt het warmer.**

En dat is precies wat er gebeurt sinds de industriële revolutie. De stoommachine en later de verbrandingsmotor en de turbine ontketenden een explosieve ontwikkeling van de wetenschap en welvaart, waardoor de wereldbevolking pijlsnel begon te groeien. Door deze combinatie van meer mensen die meer brandstoffen verbruiken, worden de fossiele brandstoffen uit onze koolstof-voorraadkelder in steeds hoger tempo opgestookt, waardoor een groter deel van de totale koolstofvoorraad in de dampkring terecht

komt. Op dit moment wordt ieder jaar ongeveer de voorraad verbrand die in een miljoen jaar tijd gevormd is.

Terugkoppel-effecten

Waarom merken we nu pas het broeikaseffect door het opstoken van de fossiele brandstoffen, terwijl we daar al ruim twee eeuwen druk mee bezig zijn? Dat heeft te maken met de eerder genoemde buffers, die zorgen voor terugkoppel-effecten.

Zo hebben de oceanen de afgelopen eeuwen extra CO₂ geabsorbeerd, waardoor de stijging van de temperatuur op aarde langzamer ging dan je op grond van de verbruikte brandstoffen zou verwachten. Dat heet een negatief (afremmend) terugkoppel-effect. Er zijn echter ook positieve (versnellende) terugkoppel-effecten, al is op dit moment niet precies duidelijk wanneer en in welke mate deze kunnen optreden.

Een voorbeeld daarvan is het vrijkomen van methaangas uit de nu nog bevroren moerassen in het noorden van Rusland en Siberië. Methaan is een nog veel krachtiger broeikasgas dan CO₂. Als die toendra's ontdooien zou dat tot een versnelling van de temperatuurstijging kunnen leiden.

Een ander versnellend effect is het smelten van permanente ijskappen. Witte vlakken reflecteren meer zonlicht dan grijze, bruine of groene vlakken. Als een kleiner deel van de aarde bedekt is met ijs (wit) dan wordt er dus een groter deel van het zonlicht geabsorbeerd, dus wordt het nog warmer.

Een laatste belangrijk positief terugkoppel-effect ligt in het mogelijk vrijkomen van een deel van de CO₂ in de oceanen, als deze warmer worden, golfstromen veranderen en diepe waterlagen getransporteerd zouden worden naar het zeeoppervlak.

Klimaatonderzoek

Sinds 25 jaar coördineert *het International Panel on Climate Change (IPCC)*⁶, een instelling van de Verenigde Naties, de bundeling en weging van de wereldwijde resultaten van klimaatonderzoek. Het IPCC heeft geen eigen wetenschappers in dienst, maar faciliteert slechts wetenschappelijke werkgroepen waarbij tientallen onderzoekers uit vrijwel alle landen betrokken zijn. De werkgroepen selecteren relevante wetenschappelijke publicaties. Om het wetenschappelijke gewicht mee te wegen zijn voor de belangrijkste werkgroep, die zich bezighield met het opstellen van klimaatscenario's, alleen publicaties meegewogen die gepubliceerd waren in gerenommeerde wetenschappelijke tijdschriften, dan wel op een andere manier 'peer-reviewed' waren. De resterende verschillen in onderzoeksresultaten zijn vertaald naar onzekerheidsmarges/bandbreedtes in conclusies en aanbevelingen.

De laatste integrale analyse van het IPCC stamt uit 2007. In dat jaar zijn drie samenhangende rapporten gepubliceerd.

- **Werkgroep I: Physical science basis** behandelde de feitelijke klimaatverandering in de afgelopen eeuwen, de invloed van mens en natuur op het klimaat, fysische mechanismen rond klimaatverandering en gaf een prognose van de klimaatverandering in de nabije toekomst op basis van een aantal scenario's.

- **Werkgroep II: *Impacts, Adaptation and Vulnerability*** beschreef de effecten van de klimaatverandering op de kustgebieden, het ecosysteem, land- en bosbouw, industrie, wonen en gezondheid.
- **Werkgroep III: *Mitigation of climate change*** verkende de mogelijkheden om de klimaatverandering te beïnvloeden door beleidswijzigingen, in de vorm van zes scenario's.

Het cruciale 'alarmistische' element in de analyse van de laatste IPCC-rapporten is de stelling dat de emissie van broeikasgassen zodanig verminderd moet worden dat de temperatuurstijging in de komende eeuw minder dan twee graden bedraagt, anders zou er door positieve terugkoppeling een grote extra temperatuurstijging kunnen volgen met rampzalige gevolgen voor het klimaat in grote delen van de wereld.

Klimaatverandering: wat kun je er aan doen?

De strategieën voor klimaatbeleid vallen uiteen in het bestrijden van de waarschijnlijke oorzaak van het probleem (mitigatie) en de aanpassing van de economie aan de gevolgen van klimaatverandering (adaptatie).

Voorbeelden van mitigatiebeleid zijn: energiebesparing, omschakeling naar duurzame energie, vermindering van het energieverbruik door het vergroenen van belastingen. Voorbeelden van adaptatiebeleid zijn: de voorstellen voor de toekomstige waterveiligheid en watervoorziening in Nederland van de Deltacommissie, ontwikkeling van gewassen en landbouwmethoden die toe kunnen met minder water, aanpassing van de bouwvoorschriften aan warmere en drogere zomers.

Het is overigens een misverstand om te denken dat als we maximaal inzetten op het aanpakken van de oorzaak, we verder niets hoeven te doen. De gevolgen van het broeikas-effect door de fossiele economie zullen ook bij een spoedige trendbreuk nog lang doorwerken in het klimaat. Dus ook dan zal geïnvesteerd moeten worden om ons voor te bereiden op de nieuwe omstandigheden.

Klimaatseptici

Na kritiek van klimaatseptici op de analyses van de IPCC-werkgroepen en beschuldigingen van manipulatie van gegevens hebben de Verenigde Naties onlangs een wetenschappelijk comité onder leiding van KNAW-voorzitter Robbert Dijkgraaf de werkwijze van het IPCC laten onderzoeken. Conclusie van dit comité was dat de werkwijze van het IPCC op een aantal punten verbeterd kan worden, maar dat de belangrijkste conclusies en de opgestelde scenario's de huidige kennis over het klimaat goed samenvatten.

Desondanks is niet uit te sluiten dat klimaatseptici op onderdelen van hun kritiek in de toekomst gelijk zullen krijgen. Het ecosysteem is namelijk een complex geheel, er worden nog maar enkele decennia intensieve en diepgaande metingen verricht en voor veel terugkoppelmechanismen is het begrip nog onvolledig. Naarmate de tijd voortschrijdt, zal het inzicht groeien, waarbij de kans bestaat dat een deel van de huidige analyse bij het oud papier kan.

Juist om die reden kiest de SP voor een klimaatbeleid dat is gebaseerd op 'no regret'-maatregelen. Energiebesparing en meer duurzame energieproductie verminderen onze

afhankelijkheid van fossiele energie. Dat is ook nuttig als het klimaat zich anders ontwikkelt dan we nu denken.

DE BORGING VAN PUBLIEKE BELANGEN IN DE ENERGIESECTOR

In het eerste deel van dit artikel heb ik onze uitgangspunten voor het formuleren van energie- en klimaatstandpunten geformuleerd. In het vervolg geef ik aan hoe dit is uitgewerkt in onze standpunten met betrekking tot de taken van de overheid, in Nederland en Europa. De leveringszekerheid, veiligheid, duurzaamheid en betaalbaarheid van de energievoorziening zijn publieke belangen die de overheid niet aan de markt kan overlaten⁷.

Private partijen zullen niet investeren in voorzieningen die essentieel zijn voor de leveringszekerheid als ze een lager rendement hebben dan hun aandeelhouders nodig vinden. Zonder wetgeving die dat afdwingt of financiële prikkels die dat aantrekkelijk maken, geldt hetzelfde voor duurzame energie. Een ander voorbeeld is de bescherming van consumenten in een geliberaliseerde markt: energiebedrijven proberen klanten te trekken met contracten die voor niet-professionals niet te doorgronden zijn, waardoor die pas achteraf ontdekken dat goedkoop duurkoop is. Dankzij de SP komt er een standaardcontract dat aangeboden moet worden door alle energiebedrijven en dat vooraf goed-gekeurd is door de consumentenorganisaties.

Wetten in plaats van convenanten

Wij zijn groot voorstander van het vastleggen van beleid in wetten, in plaats van convenanten (vrijwillige afspraken). De belangrijkste reden daarvoor is de vrijblijvendheid van convenanten. De Rotterdamse hoogleraar empirische economie Elbert Dijkgraaf – inmiddels Tweede Kamerlid voor de SGP – onderzocht de effectiviteit van 200 milieu- en energieconvenanten in 24 geïndustrialiseerde landen. Zijn team bekeek de uitkomst van de convenanten en berekende de situatie zonder convenant en het effect als de overheid haar ambities in wetgeving had vastgelegd. Volgens Dijkgraaf kan de overheid beter haar toevlucht nemen tot wetgeving of belasting heffen. 'Er is geen bewijs dat convenanten een positief effect hebben gehad'⁸. Een voorbeeld daarvan is het convenant 'benchmarking energie-efficiency' uit 1999, waarin de grote bedrijven met toenmalig VVD-minister Annemarie Jorritsma overeenkwamen dat ze geen energiebelasting hoefden te betalen als ze per jaar gemiddeld 1,3 procent minder energie per eenheid product zouden gebruiken. In werkelijkheid⁹ was de besparing over de periode 1999-2007 slechts 0,5 procent per jaar.

Energiebedrijven in handen van overheid

Veel energie wordt getransporteerd door netwerken die een natuurlijk monopolie vormen. Bij privaat eigendom zou dreigend misbruik van dit monopolie complexe wetgeving en intensieve controle op de handhaving noodzakelijk maken. Om die reden vindt de SP dat elektriciteits-, gas- en warmtenetwerken (voor zover ze zijn bestemd voor de levering aan derden) eigendom moeten zijn van de overheid. Hetzelfde geldt voor strategische voorzieningen die samenhangen met netwerken, zoals ondergrondse gasopslag ten behoeve van piekverbruik in

de winter. De regering-Rutte is juist van plan om de landelijke netbeheerders TenneT (elektriciteit) en GTS/Gasunie deels te privatiseren. De SP was overigens als enige partij tegen de overname van twee grote Duitse netwerken door respectievelijk Gasunie en TenneT. Dat is te vergelijken met de Duitse overheid die de Nederlandse autowegen zou exploiteren: onlogisch uit het oogpunt van het bundelen van baten en lasten in één hand. Met de privatisering¹⁰ van NUON en Essent is het grootste deel van de Nederlandse productie- en distributiebedrijven weggegeven aan de markt (zie pagina 15 in deze Spanning). De twee laatste publieke bedrijven Eneco (Zuid-Holland, Utrecht) en Delta (Zeeland, West-Brabant) bedienen nog slechts regionale markten. Wij zijn voorstander van bundeling van deze bedrijven tot één sterk, landelijk opererend publiek alternatief voor de commerciële energiebedrijven.

Vergroening belastingstelsel

De SP is voorstander van de vergroening van ons belastingstelsel: de vervuiler betaalt. Bij een goede uitwerking van dit beginsel voor de energiesector zou het ook relatief gunstig uitwerken voor huishoudens met lagere inkomens. Dat bleek bijvoorbeeld bij de doorrekening van het energie- en klimaatscenario *Green4Sure*¹¹, ontwikkeld door de milieubeweging en de vakbonden. De verklaring is simpel: rijke mensen verbruiken (veel) meer energie dan arme mensen. Die zijn gewend om het zuinig aan te doen. De Nederlandse fiscale praktijk staat – in tegenstelling tot wat vaak gesuggereerd wordt – op gespannen voet met het uitgangspunt ‘de vervuiler betaalt’. Zo betalen grootverbruikers van elektriciteit 200 keer minder energiebelasting per kWh elektriciteit dan een huishouden, terwijl zij door hun schaalgrootte juist efficiënter aan energiebesparing zouden kunnen doen.

De opbrengst van onze bodemschatten hoort toe aan de bevolking

Als de exploitatie van bodemschatten wordt overgelaten aan de markt, dient het rendement op deze activiteiten begrensd te worden. Dat is op dit moment niet het geval. De Slochteren-deal waarbij Shell en Esso 50 procent in handen kregen van de Gasunie (inmiddels afgesplitst) was een goudmijn voor deze bedrijven. En twee jaar geleden weigerde minister Maria van der Hoeven nog om de maximale winst van de exploitanten van kleine gasvelden op de Noordzee te beperken in ruil voor een hogere fiscale investeringsaftrek.

Onderzoek publiek gefinancierd

De SP vindt dat de overheid publiek gefinancierd onderzoek moet aanjagen, waarmee een basis gelegd wordt voor innovatie en Research & Development (R&D) bij de bedrijven. De universiteiten, TNO en de NWO-organisaties hebben een veel ruimere horizon dan het bedrijfsleven, waar R&D binnen enkele jaren rendement moet opleveren. Ook kunnen (semi)publieke onderzoeksinstituten maatschappelijke thema's meenemen, die voor bedrijven commercieel niet interessant zijn. Het kabinet-Rutte wil juist bezuinigen op publiek gefinancierd onderzoek. In plaats daarvan krijgen bedrijven die zelf R&D (laten) uitvoeren meer belastingaftrek. Duitsland is een voorbeeld van een succesvol innovatiebeleid voor de energiesector. Een stevig publiek onderzoeksprogramma in combinatie met een eenduidig, wettelijk verankerd beleid voor de levering van duurzame energie zorgde ervoor dat er in Duitsland aan het eind van 2009 bijna 350.000 mensen werkten in de duurzame energiesector¹². In Nederland waren dat er toen ruim 10.000; gecorrigeerd naar grootte zes keer zo weinig.

Overheid dient voorbeeld te geven

Ten slotte vinden wij dat de overheid op het gebied van energie/klimaat een belangrijke *voorbeeldfunctie* heeft. Je kunt moeilijk verwachten dat de inwoners van ons land massaal geld steken in energiebesparing en zonnepanelen op hun dak, als het kabinet vooral druk is met vergunningen voor kerncentrales en de minister-president tijdens zijn verkiezingscampagne rondbazuïnt dat windmolens op subsidie draaien. Dat staat overigens haaks op de werkelijkheid: juist het fossiele energiegebruik van industrie en landbouw wordt zwaar gesubsidieerd door de overheid¹³.

Internationale aanpak

Energie en klimaat zijn bij uitstek internationale thema's. De prijzen van energie worden op de wereldmarkt bepaald. Grote industrieën produceren ook voor de wereldmarkt. Nationaal beleid zonder afstemming met de omgeving zal al snel leiden tot allerlei ongewenste grenseffecten. Ook zijn de kosten van verduurzamingsmaatregelen lager naarmate meer landen dezelfde strategie volgen. De SP is er daarom voor om, waar mogelijk, duurzaamheidsbeleid op een hoger schaalniveau te regelen.

De Europese Unie is verantwoordelijk voor het stellen van eisen aan de energiezuinigheid van motorvoertuigen, huishoudelijke en professionele apparaten. Dat is logisch, omdat auto's en tv's in veel verschillende landen verkocht worden. Helaas is het tempo waarmee de strengere eisen ingevoerd worden als gevolg van bureaucratie en de tegenlobby van fabrikanten te langzaam. De SP is er daarom voor dat EU-lidstaten in hun nationale wetgeving strengere eisen mogen stellen.

Voor de grote energieverbruikers (industrie, elektriciteitsproducenten, grote glastuinbouwbedrijven) heeft de Europese Unie tien jaar geleden een systeem van emissiehandel (ETS) ingevoerd. De essentie van het systeem is dat er een – jaarlijks te verlagen – emissieplafond voor de sector als geheel wordt vastgesteld, maar dat bedrijven onderling emissierechten kunnen verhandelen. Een bedrijf dat investeert in energie-efficiency of duurzame energieproductie en daardoor rechten overhoudt, kan deze verkopen aan een bedrijf dat dit niet doet en daardoor rechten tekort komt. De SP onderschrijft de ratio van het emissiehandelsysteem, maar wij ageren wel tegen een aantal gebreken in de uitwerking, die ervoor zorgen dat het systeem nog niet optimaal functioneert. Allereerst zouden de emissierechten niet weggegeven, maar geveild moeten worden. De opbrengst van de veiling zou voor het grootste deel teruggegeven moeten worden aan de bedrijven die binnen het ETS vallen, in de vorm van subsidies voor investeringen in energiebesparing en duurzame energie. Zo wordt een vliegwieleffect bereikt, waarmee de transformatie van de grootverbruikers in duurzame richting versneld wordt. Ook hun concurrentiekracht is daarmee gediend, want Europa is een netto energie-importeur, wat de positie van deze bedrijven ondermijnt.

De SP was – en is nog steeds – tegenstander van de liberalisering van de energiemarkt voor gas- en elektriciteit, die is afgedwongen door de Europese Unie. Deze Europese richtlijn was destijds de directe aanleiding voor de splitsing van de Nederlandse energiebedrijven, gevolgd door de privatisering van NUON en Essent. Wij vinden dat lidstaten zelf moeten kunnen beslissen of ze een geïntegreerd

energiebedrijf (=netwerk + productie + levering) toestaan of niet. In een aantal lidstaten is de richtlijn overigens veel minder radicaal uitgevoerd dan in Nederland, waardoor ze hun thuismarkt afschermen, terwijl de Nederlandse energievoorziening inmiddels grotendeels in handen is van Duitse (RWE, E.on), Franse (Electrabel/GDF Suez) en Zweedse (Vattenfall) bedrijven.

Positief staan we tegenover het plan van de EU om een bodem te leggen in de energiebelasting, waardoor een *race to the bottom* wordt voorkomen. Tevens zou dat meer ruimte bieden om een eind te maken aan de schandalig ongelijke behandeling tussen de Nederlandse huishoudens en de grootverbruikers, die altijd gemotiveerd is met het argument dat elders in Europa de belastingen (nog) lager zijn. De SP pleit ervoor om de bilaterale samenwerking met Duitsland en andere landen op het gebied van energiebeleid te intensiveren. Duitsland is onze grootste handelspartner, en heeft de afgelopen tien jaar spectaculaire resultaten geboekt op het gebied van groei van de duurzame energieproductie. Het Duitse parlement heeft in juni met een overweldigende meerderheid besloten tot de *Atomausstieg* en een ambitieus programma voor de versnelling van de duurzaamheidsagenda. Wat ons betreft zou waar mogelijk wetgeving op elkaar afgestemd moeten worden. De verhoging van de accijnzen op motorbrandstoffen (in combinatie met de motorrijtuigbelasting en BPM) wordt ook een stuk eenvoudiger als we het samen met de Duitsers doen. Ten slotte zijn wij voorstander van een gemeenschappelijk Nederlands-Duits nutsbedrijf (evt. ook met de Scandinavische landen en Groot-Brittannië) dat de zware hoogspannings- en gasleidingen in de regio gaat beheren. Uitbouw van deze netwerken is een belangrijke voorwaarde voor de groei van duurzame energie, vooral de ontwikkeling van windparken op de Noordzee.

Deze maand vond in Durban de jaarlijkse klimaatconferentie plaats, onder verantwoordelijkheid van de Verenigde Naties. In 2007 ben ik aanwezig geweest bij de conferentie van Bali, in 2009 bij die van Kopenhagen. Dat heeft me geleerd dat het bereiken van overeenstemming over een wereldwijde klimaataanpak uiterst lastig is. Dat komt door de grote tegenstellingen tussen een aantal blokken: de rijke landen (waaronder Nederland), met een energieverbruik per hoofd van de bevolking dat meer dan een factor 5 hoger is dan het gemiddelde van de wereld; de Aziatische tijgers als China en India, die in absolute emissies tot de top behoren maar per hoofd van de bevolking ver onder Europa en de VS liggen; en de arme ontwikkelingslanden die op dit moment vooral wingewest zijn voor de rijke landen en de Aziatische tijgers, op zoek naar steeds schaarsere grondstoffen.

Toch is het belangrijk om te blijven investeren in wereldwijde samenwerking op dit terrein, in de eerste plaats op de terreinen onderzoek, monitoring en het verspreiden van kennis over effectief beleid. Die hopelijk ook zo snel mogelijk tot tastbare resultaten leidt op het gebied van emissies en het behoud van schaarse ecosystemen.

Dit artikel is een vervolg op 'Twee problemen voor de prijs van één', Spanning 5/2009; dit artikel staat op sp.nl, rubriek publicaties-Spanning.

- 1 Jo Hermans, *Energie survival gids. Inzicht in energie en uitzicht op de toekomst*, uitgeverij Betatext 2008, 192 p.
- 2 Een belangrijk fundament voor de strategie met betrekking tot duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen is het rapport 'Our common future' van de commissie onder voorzitterschap van Gro Harlem Brundtland, Verenigde Naties, 1987, zie op un-documents.net/wced-ocf.htm.
- 3 Isaac Stern, 'The Economics of Climate Change', in: *The Stern review*, Januari 2007.
- 4 'CO₂-opslag: water naar de zee dragen', Spanning 10/2010.
- 5 'Tweede kerncentrale Borssele, een kortzichtige investering', Spanning 10/2010.
- 6 Alle rapporten van het IPCC zijn digitaal toegankelijk via ipcc.ch.
- 7 'Het borgen van publiek belang', Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), 2001; een overzicht van effectieve strategieën om de publieke belangen te borgen, zowel in situaties waarin taken aan de markt worden overgelaten, als wanneer die taken worden uitgevoerd door een (semi)overheid.
- 8 Prof.dr. E.D. Dijkgraaf, 'Bewijzen beleid baat', *Oratie Erasmus Universiteit*, 13 oktober 2009, zie eur.nl/nieuws/detail/article/14032/.
- 9 'Grootverbruikers energie: geen energiebelasting, nauwelijks energiebesparing', *RTL Nieuws* 17 juli 2010.
- 10 Recent onderzochten drie medewerkers van de TU Delft de effecten van de liberalisering/privatiseringen in de energiesector, het openbaar vervoer en de zorg: Willemijn Dicke, Wijnand Veeneman en Bauke Steenhuizen, *Graaiers of redders*, uitgeverij Atlas, 2011.
- 11 'Green4Sure, het groene energieplan; achtergrond-rapport', Publicatienummer: 07.3189.15c, CE-Delft, mei 2007.
- 12 Raad voor de Leefomgeving, 'Remmen los; Advies over versnelling van de transitie naar een duurzame energiehuishouding in Nederland', oktober 2011, p. 7, zie rli.nl/publicaties/2011/advies/remmen-los.
- 13 Planbureau voor de Leefomgeving, Milieuschadelijke subsidies, Publicatienummer 500209001, 14 september 2011. Vrijstelling van energiebelasting voor grootverbruikers kost €1845 miljoen/jaar, vrijstelling van accijns en lagere tarieven voor luchtvaart, landbouw en scheepvaart kost jaarlijks €2600 miljoen; daar staat tegenover dat particulieren en het MKB als ze collectief duurzame energie opwekken voor eigen gebruik desondanks over hun eigen opgewekte stroom energiebelasting moeten betalen.

DOOR TWEDE KAMER AANGENOMEN SP-VOORSTELLEN ENERGIE/KLIMAAT

November 2011

De isolatie-eis voor dak, gevel en vloer van nieuwbouwwoningen wordt aangescherpt. Op 60.000 nieuwe huizen per jaar betekent dat een besparing van tien miljoen kuub gas.

Februari 2011

De controle op het bijmengen van biobrandstoffen wordt verbeterd, door de samenstelling niet alleen op basis van papieren verantwoording te controleren, maar ook steekproefsgewijs te bemonsteren. Die controle is hard nodig om na te gaan of de bijgemengde biobrandstof voldoet aan de duurzaamheidscriteria en daarnaast natuurlijk om vast te stellen of bedrijven écht voldoen aan hun bijmengverplichting.

December 2010

De eisen aan de externe veiligheid van windmolens in de nabijheid van autowegen en spoorlijnen worden aangescherpt. Eerder was ook al een voorstel van de SP om een aparte nachtnorm in te voeren voor de geluidsemisatie van windmolens overgenomen.

November 2010

Bij verhuizing of switchen van energieleverancier moet voortaan de meterstand eenduidig worden vastgelegd, door opname of ondertekende opgave door de klant. Aanleiding voor de motie is het groot aantal geschillen over meterstanden bij mutaties.

November 2010

Het privacy- en securityregime voor warmte- en koudemeters wordt gelijkgetrokken met dat voor elektriciteits- en gasmeters.

Oktober 2009

De Tweede Kamer krijgt meer te zeggen over de uitwerking van de Kernenergiewet. In het wetsvoorstel was de uitwerking een bevoegdheid van de minister.

Maart 2009

Een motie van de SP is de aanleiding voor het aanscherpen van de fiscale aftrekmogelijkheden bij het overnemen van bedrijven met geleend geld. Aanleiding is de overname van NUON door Vattenfall. Door het Nederlandse fiscale stelsel worden tientallen procenten van de overnamesom van € 10 miljard betaald door de belastingbetaler.

ANDERE RECENTE VOORSTELLEN VAN DE SP

November 2011

Stel de productie van duurzame energie voor eigen gebruik (ook als productie en gebruik niet op dezelfde locatie plaatsvinden) vrij van energiebelasting. Dit zou een enorme stimulans zijn voor coöperatieve verenigingen en het MKB die willen investeren in duurzame energieproductie. De fiscale kosten van de maatregel worden gedekt door het verhogen van de – zeer lage – energiebelasting voor grootverbruikers.

November 2011

Differentieer de OZB op basis van energielabel. Dit maakt het aantrekkelijker om te investeren in energiebesparing in bestaande gebouwen. De OZB wordt betaald door de eigenaar, voor huurders pakt deze maatregel zeer gunstig uit. Eigen woningbezitters met een laag inkomen krijgen een steuntje in de rug door middel van een laagrentende lening. Ook wordt het collectief aanpakken van woningcomplexen bevorderd, wat de kosten met minstens 25 procent verlaagt.

INTERVIEW MET DONALD POLS VAN HET WERELD NATUUR FONDS 'LATEN WE ONS RICHTEN OP DE ZAKEN DIE ECHT EEN VERSCHIL MAKEN'

Tekst: Sjaak van der Velden

Het bereiken van de Kyoto-doelstellingen is voor velen een bijna heilige noodzaak om tot een duurzamere wereld te komen. Onlangs gooide de voorzitter van het Wereld Natuur Fonds echter de knuppel in het hoenderhok. Omdat veel mensen de klimaatdiscussie niet meer kunnen volgen, roept hij op om meer naar de noden en belangen van mensen in het hier en nu te kijken.

In juni beweerde je dat we het Kyoto-protocol niet moeten verlengen. Mensen snappen het toch niet en de doelstellingen staan zo ver weg dat ze er niet meer warm voor lopen. Dat werd niet door iedereen in dank aanvaard.

'Het gaat me niet zozeer om het al dan niet verlengen van Kyoto. Kyoto heeft op technisch gebied veel goeds gedaan. Waar het om gaat is effectief klimaatbeleid. Het huidige internationale klimaatbeleid bereikt niet waar het voor is opgezet: terugdringen van broeikasgassen. Effectief beleid moet aansluiten bij de noden en belangen van mensen in het hier en nu. Kyoto en klimaatbeleid in het algemeen zijn afgedreven van de samenleving en in toenemende mate het speeltje geworden van een kleine groep wetenschappers en experts. Bij die laatste horen helaas ook veel non-gouvernementele organisaties (ngo's). Door de verwetenschappelijking van het beleid mobiliseer je je eigen tegenstand. Mensen vinden immers terecht dat hun toekomst niet door een beperkte elite bepaald mag worden. Bovendien is politiek de afweging van belangen, waarvan klimaat er maar een is. Je mag niet klimaatverandering verabsoluteren alsof het boven alle andere belangen gaat.

Door de focus te leggen op CO₂, zoals Kyoto doet, de-politiseer je het beleid. Dit ontkent de werkelijkheid, aangezien klimaat- en energiebeleid ook consequenties hebben voor de verdeling van macht en middelen. Er zijn winnaars en verliezers, sommigen in de samenleving zullen de kosten betalen en anderen zullen erop vooruitgaan. Door deze werkelijkheid te benoemen, kun je er voor zorgen dat de kosten en baten op een eerlijke wijze worden verdeeld. De reacties waren gemengd. Ik stond versteld van de vele positieve reacties. Mensen herkennen de noodzaak tot een nieuwe aanpak. Er zijn echter ook veel negatieve reacties, vooral van de kant van de fossiele energie-industrie. Die krijgt onder het huidige CO₂-beleid vrijstelling voor de uitstoot van CO₂ en ziet een groei van hernieuwbare energie als een bedreiging van haar positie.'

Je alternatief was een verdere stimulans van duurzame energie waar mensen zelf wel iets aan kunnen doen – zoals via zonnepanelen. Als we het energie- en klimaatprobleem dichterbij de burgers willen brengen, moet dat aanschaffen van bijvoorbeeld zonnepanelen dan op microniveau?

'Op Nederlands niveau kun je het samenvatten als "16 miljoen partners". Hanteer als uitgangspunt bij het beleid dat de burger partner is in beleid, niet object van beleid. Dat betekent onder andere dat het energiebeleid aantoonbaar de welvaart moet laten groeien in de vorm van banen en nieuwe economische bedrijvigheid, maar ook decentrale energieproductie door zonnepanelen op daken, energie uit

mest door boeren laten winnen, en windenergie-coöperaties. Deze aanpak staat haaks op het huidige overheidsbeleid. Een aantal voorbeelden: momenteel worden de mogelijkheden om zelf energie te produceren sterk beperkt door de overheid. Heb je zelf geen dak dat geschikt is voor een zonnepaneel of wil je juist veel zonnepanelen op je dak dan wordt het financieel zeer onaantrekkelijk gemaakt. Het huidige beleid richt zich vooral op het versterken van de positie van grote elektriciteitsbedrijven. Het zwaartepunt van het beleid ligt op het bijstoken van afval in kolencentrales als zogenaamde biomassa. De commitment van minister Verhagen voor kernenergie komt vooral buitenlandse bedrijven ten goede. Nederland heeft immers geen sterke kernenergie-industrie. De expertise en technologie moeten dus van buiten ingekocht worden.

Het WNF pleit ervoor om aan te sluiten bij de kracht die aanwezig is in de Nederlandse samenleving. Zo zijn er momenteel meer dan driehonderd duurzame energiebedrijven actief in Nederland, die technieken van wereldformaat ontwikkelen. Vorig jaar nog is zo'n bedrijf, Darwind, producent van een revolutionair type offshore windmolens, door de Chinezen opgekocht. Het merendeel van deze bedrijven behoort tot het midden- en kleinbedrijf, dat een actieve rol in lokale gemeenschappen speelt en waarde toevoegt aan de Nederlandse economie. Mijn oproep aan de overheid is dan ook: richt je op de kracht die in Nederland aanwezig is, stel je ten doel om deze bedrijven te laten groeien. Dit is de meest effectieve manier om klimaatverandering te bestrijden. We hebben met industrieoepel FME uitgerekend dat de groei van deze bedrijven in vijf jaar 130 megaton aan CO₂ kan reduceren – dat is zes keer meer dan Nederland in Kyoto heeft afgesproken als reductiedoel.'

Kunnen zonnepanelen en andere vormen van duurzame energieopwekking zorgen voor voldoende energie om aan de vraag te voldoen? Loop je dan niet het risico dat je wat marginaal zit te fröbelen om paar procentjes? De rest moet toch uit olie, kolen en gas komen?

'Een berekening in opdracht van het WNF door gerenomeerd onderzoeksbureau Ecofys laat zien dat in 95 procent van de wereldwijde energiebehoefte in 2050 kan worden voorzien door momenteel beschikbare hernieuwbare energietechnieken, op voorwaarde dat we ook energie besparen. Nu al kunnen we in de totale elektriciteitsbehoefte van Nederlandse huishoudens voorzien door het geplande windmolenpark op de Noordzee. Slechts zeven procent van de oppervlakte van de Noordzee kan in de totale Europese elektriciteitsbehoefte voorzien met windenergie.'

Is kernenergie een optie voor je?

‘Nee. Naast het feit dat de risico’s moeilijk beheersbaar zijn en er nog geen oplossing is voor het afval, is het een van de duurdere vormen van elektriciteitsopwekking. Nu al is windenergie op het land goedkoper dan kernenergie en tegen de tijd dat een kerncentrale is afgebouwd – het duurt ongeveer tien jaar – zijn veel vormen van hernieuwbare elektriciteit goedkoper dan kernenergie. Dan moet je je afvragen wat voor soort maatschappij kernenergie vooronderstelt. Gezien de grote veiligheidsrisico’s gaat kernenergie gepaard met centralisering van gezag, beperking van de democratische controle en verhoogde militarisering. Bovendien is kernenergie van marginaal belang voor het wereldwijde energievraagstuk. Zelfs voorstanders van kernenergie verwachten niet dat meer dan 15 procent van de totale energiebehoefte van kernenergie zal komen. Laten we ons richten op de zaken die wel een verschil kunnen maken en niet verzanden in stokpaardjes.’

De discussie over milieu en klimaat staat al een tijdje minder prominent op de agenda dan een paar jaar geleden. Dat komt natuurlijk door de economische crisis. Mensen zijn bang voor hun directe bestaan en minder bezig met problemen die verder weg liggen. Spelen er ook nog andere factoren een rol?

‘Maatregelen tegen klimaatverandering en voor hernieuwbare energie passen in een visie waarin het waarborgen van gemeenschappelijke belangen een belangrijke plaats heeft. Dit staat haaks op de dominante politieke ideologie van het dogmatische vrijemarktdenken en neoliberalisme. Mensen worden aangemoedigd keuzes te maken op basis van kortetermijn-eigenbelang. Daar past niet bij te denken aan de gevolgen van klimaatverandering op de natuur, op mensen in andere continenten en al zeker niet op de volgende generaties.

Maatregelen nemen tegen klimaatverandering past niet bij een terugtrekkende overheid. Klimaatverandering is een voorbeeld van marktfalen dat alleen opgelost kan worden door actief ingrijpen door de overheid. Daar is momenteel niet veel plaats voor in het Nederlandse debat. De rol van de gevestigde fossiele energiebelangen moet ook niet onderschat worden. Illustratief is dat de laatste twee adviescommissies die in opdracht van de overheid moesten adviseren over de energietoekomst allebei werden geleid door CEO’s van Shell. Het ministerie van Financiën vreest bijvoorbeeld ook een daling in gasbelastinginkomsten indien mensen massaal zouden overstappen op hernieuwbare energie. Ze dwarsbomen daarom veel maatregelen. Ik vind dat de milieubeweging echter ook de hand in eigen boezem mag steken. We hebben de discussie over de hoofden van mensen heen gevoerd. Liever aanwezig bij grote conferenties op exotische bestemmingen of een afspraak met een hoge ambtenaar dan oplossingen ontwikkelen voor mensen dichtbij. Ik zie een belangrijke taak weggelegd voor de natuur- en milieubeweging om kritisch naar zichzelf te kijken en te werken aan een aanpak waarin burgers centraal staan.’

Hoe kun je mensen weer enthousiast maken voor het onderwerp? Uiteindelijk is de aanschaf van zonnepanelen nog steeds duur en vooral een individuele investering in de toekomst.

‘Ik pleit voor de “ijzeren wet van klimaatbeleid”. Beleid wordt alleen uitgevoerd als het aantoonbaar bijdraagt aan

het verbeteren van de positie van mensen in het hier en nu. Dat betekent een groei in banen, een groei in welvaart, en een groei in de eigen zelfstandigheid. Dat kan bijvoorbeeld doordat je zelf je energie opwekt door zonnepanelen op je dak of participatie in een wind- of zonne-energiecollectief. In de Rotterdamse wijk Heijlplaat werken we met Eneco aan zo’n project. We willen met de bewoners een klimaatneutrale wijk realiseren door: energie te besparen door huizen te isoleren; energiebesparing te stimuleren en belonen; en lokale energieopwekking met een vorm van eigen beheer. De overheid moet ten eerste de burger als partner benaderen. Duitsland laat zien hoe dat kan. Ga de grens over en je ziet meteen op bijna ieder dak zonnepanelen. De Duitse overheid plaatst de burger centraal door burgers te belonen voor het opwekken van hernieuwbare energie. Daarnaast geeft de overheid deelnemers langetermijnzekerheid door hun inkomsten te garanderen. Ten tweede moet de overheid optreden als zogenaamde *launching customer*, de eigen inkoopkracht gebruiken om hernieuwbare energie en energiebesparende producten in te kopen.

En als laatste moeten er grootschalig projecten worden uitgerold waarin Nederland een concurrentievoordeel heeft ten opzichte van andere landen. Denk aan een nationale campagne om huizen te isoleren of mestvergisters om biogas op te wekken op boerderijen. Zo creëer je banen, reduceer je broeikasgassen en stimuleer je de creativiteit om klimaatoplossingen te ontwikkelen.’

Door rechtse politici – en de gedoogpartner in het kabinet-Rutte is daar het duidelijk in – worden milieuactivisten weggezet als wereldvreemde luchtfietsers. Hoe kun je dat beeld kantelen?

‘Als WNF hebben we het geluk dat we ook zonder de overheid relevante partners kunnen vinden. De overheid kan de omslag naar hernieuwbare energie hooguit vertragen, maar is internationaal te klein om de groei te stuiten. We werken daarom samen met partijen uit het bedrijfsleven waarvoor de omslag naar hernieuwbare energie een gegeven is waar ze zelf een rol in willen spelen. Zo hebben we met Eneco afgesproken om hun productie van hernieuwbare energie in drie jaar te verdubbelen. Met KPN hebben we afgesproken dat zij hun totale elektriciteitsverbruik zal vergroenen met stroom uit Nederland. Aangezien zij 1 procent van het Nederlandse stroomgebruik voor hun rekening nemen is dat een substantiële groei van hernieuwbaar, dat momenteel op 9 procent staat. Met de Rabobank ontwikkelen we financieringsmodellen om investeringen in hernieuwbaar substantieel te doen groeien. Zo hebben we onder meer een investeringsfonds voor Nederlandse klimaatoplossingen opgericht. Met FME, de koepel van de Nederlandse maakindustrie, hebben we een actieplan opgesteld met als doel dat Nederland binnen vijf jaar bij de wereldtop behoort op het gebied van de schone energie-industrie. Ik voorspel dat dit het laatste anti-hernieuwbare energie-kabinet is in Nederland. De groeiende energieschaarste en volatiele prijzen dwingen het bedrijfsleven te zoeken naar alternatieven. Zelfs rechtse partijen kunnen dit niet langer negeren.’

EEN THEMA VOOR DE 21E EEUW: VAN 'OPMAAKENERGIE' NAAR DUURZAME ENERGIE

Tekst: Evert Wesker, onderzoeker bij Shell Global Solutions

Foto: arkel/Hollandse-Hoogte

Biobrandstoffen in de Botlek.

Ongeveer tien jaar geleden kwam ik een lijstje tegen waarin een aantal algemene wereldthema's c.q. problemen werden opgesomd: 1. Energievoorziening 2. Watervoorziening, 3. Voedselvoorziening 4. Milieu / uitputting natuurlijke (hulp)bronnen / klimaat 5. Levenspeil / welvaart 6. Gezondheidszorg 7. Gewelddadige conflicten 8. Onderwijs 9. Bevolkingsbeleid (denk in het bijzonder aan de positie van vrouwen) 10. Lokaal zelfbeschikkingsrecht c.q. democratie. De energievoorziening staat bovenaan en wie er even over door denkt ziet gemakkelijk in waarom dat zo is. De andere punten zoals water en voedselvoorziening, uitputting van natuurlijke hulpbronnen (denk bijvoorbeeld aan ontbossing als mensen geen andere brandstof hebben) en het levenspeil, de kwaliteit van het bestaan, hangen er ten nauwste mee samen. Als het daar fout gaat, komt er van de daaropvolgende punten helemaal niets meer terecht.

Wie zich verdiept in het verloop van de olieproductie ziet dat, ondanks de sinds 2000 sterk gestegen prijzen, de conventionele olieproductie vanaf 2004 vrijwel gelijk is gebleven. Om aan de toenemende vraag te voldoen zijn voor een deel aardgascondensaat, non-conventionele zeer zware olie en biobrandstof aangewend (zie: *BP Statistical Review of World Energy*, June 2011).

De piek in de conventionele olieproductie is in zicht, ja, is misschien zelfs al gepasseerd. Wat overblijft, is moeilijker winbare olie. Voor aardgas geldt een soortgelijk verhaal, al zit de piek daarvan nog iets verder in de toekomst. Zelfs de relatief gemakkelijk hoeveelheid winbare kolen is bepaald niet onuitputtelijk. Recente studies (zoals van de Energie Watch Group uit 2007) hebben zeer aannemelijk gemaakt

dat dergelijke kolenvoorraden aanzienlijk kleiner zijn dan vaak wordt opgegeven.

Als men op de huidige voet zou doorgaan, dan komt het moment – en dat is dichterbij dan menigeen lief is – dat men naar niet-conventionele bronnen moet grijpen. Teerzanden, gas uit leistein, gas uit kolenbedden. Deze bronnen zijn echter alle veel moeilijker in productie te brengen. Je hebt veel meer putten nodig, en de lokale 'voetafdruk' is vele malen groter.

TOENAME KOOLDIOXIDE

Daarnaast komt er op termijn ook een ander probleem om de hoek kijken, en dat is de emissie van kooldioxide, die bij deze non-conventionele bronnen vaak aanzienlijk groter is.

Het probleem van die emissie is dat de concentratie van kooldioxide tot 392 ppm is gestegen, terwijl dit ooit, ruim tweehonderd jaar geleden, 280 ppm was. Dat betekent dat er twee eeuwen geleden 280 deeltjes kooldioxide per miljoen deeltjes in de atmosfeer zaten en nu 390. Er bestaat een overvloed aan wetenschappelijke publicaties waarin de effecten van die toename op het klimaat worden beschreven. Ook in ons land is dat het geval. Na 1988 was de gemiddelde temperatuur in Nederland 10.4°C terwijl die vanaf 1900 tot 1988 9.2°C was. We zijn al zo aan vrij warme zomers gewend geraakt dat de afgelopen zomer door sommigen 'de slechtste aller tijden' werd genoemd. En dat terwijl zo'n zomer in de twintigste eeuw qua temperatuur slechts 'een ietsje aan de koele kant' zou heten (hij was vooral nat).

Elders in de wereld zijn de gevolgen opvallender. De ijsbedekking van de Noordelijke IJzsee daalt in een hoog tempo. In 2010 en 2011 waren, voor het eerst in de geschiedenis, zowel de Noordwestelijke Doorvaart door de poolarchipel van Canada als de passage om de noord langs de Siberische kust aan het einde van de zomer goed bevaarbaar.

Er zijn dus op zijn minst twee goede redenen om naar een duurzame energievoorziening te streven. Ten eerste komen de grenzen van de gemakkelijk toegankelijke voorraden in zicht en ten tweede worden we, als we op de huidige voet doorgaan, op termijn zeer waarschijnlijk met grote milieuen klimaatproblemen geconfronteerd.

Een derde punt, de eventuele afhankelijkheid van leveranties vanuit een beperkt aantal landen, laat ik in dit verband buiten beschouwing.

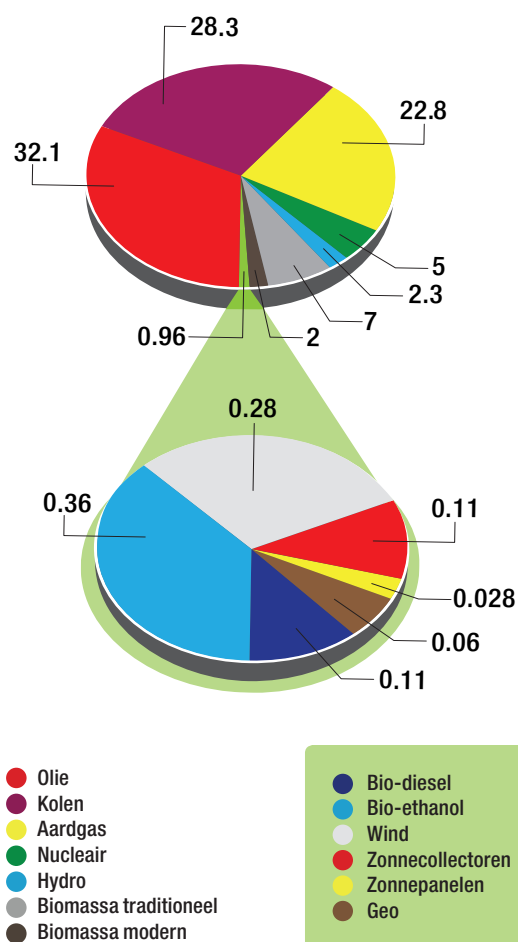
HOEVEEL ENERGIE IS ER NODIG?

Het totale energieverbruik van de mensheid in 2010 was ongeveer 520 ExaJoule¹. Als je dat per persoon, bijna zeven miljard mensen, op deze wereld uitrekent kom je op ongeveer 2400 Watt per jaar. Anders gezegd: dat zijn drie paarden die 24 uur per dag voor je aan het werk zijn! In Nederland gaat het om ruim 6 kiloWatt per persoon (150 kWh per dag).

Er zijn echter grote delen van de wereld waar het energieverbruik per persoon aanzienlijk lager is dan deze 2400 Watt. In studies van de VN is berekend dat voor een hoge kwaliteit van bestaan een zeker minimum aan energie nodig is. Dit is ongeveer 2500 Watt. Het betekent dat voor het arme deel van de wereld de energievoorziening nog aanzienlijk moet worden uitgebreid. Kortom: de totale energiebehoefte zal nog stijgen.

In de grafiek staat het huidige energieverbruik van de wereld in procenten van de energiebronnen weergegeven. Meer dan 80 procent wordt nog altijd door fossiele brandstoffen (olie, kolen, aardgas) gedekt. Slechts ongeveer vijf procent kan als min of meer 'duurzaam' worden geclassificeerd. Een deel van de waterkracht, een deel van de biomassa, en de puur duurzame bronnen (in totaal ongeveer 1 procent) vallen hier onder.

Energie overzicht (%)

Bron: BP Statistical Review of World Energy

WAT KOMT ER BIJ DUURZAME ENERGIE KIJKEN?

Ik volsta met de belangrijkste vormen van duurzame energie: zon, wind, en biobrandstof.

ZON

De hoeveelheid zonne-instraling op aarde is gemiddeld over 24 uur ongeveer 235 Watt per vierkante meter. In Nederland is dat ongeveer 115 Watt/m². Een zonnecel van een vierkante meter groot levert ongeveer 90 kWh per jaar aan elektriciteit op (ofwel gemiddeld over 24 uur circa 10 Watt/m²). In zonnige gebieden is zo'n 20 Watt/m² gemakkelijk haalbaar. Voor de elektriciteit van Nederland kom je op basis van de bovengenoemde 10 Watt/m² op 1200 km² uit. Maar denk er aan: dit is gemiddeld! Op een mooie zomerdag levert het ruim het dubbele van wat je nodig hebt, terwijl het in de winter slechts een fractie ervan is.

Een punt dat ook aandacht verdient is de materiaal-intensiteit. Als je 'zonnecentrales' in het veld zou willen plaatsen, dan heb je gauw iets in de orde van 5 à 10 kg 'ijzer in de wei' (zeg het gewicht van een sportfiets) per vierkante meter nodig. Dat komt voor 1 km² dus neer op 5000 à 10000 ton! Anders gezegd: als je een equivalent van de huidige elektriciteitsproductie in de wereld in een woestijn zou willen neerzetten (ongeveer 100.000 km²) dan praat je over een half tot 1 miljard ton ijzer. Dat laatste komt in de buurt van de totale jaarlijkse wereldwijde ijzerproductie.

Dit illustreert dat het niet zomaar even gedaan kan worden. Het is een reuzenkarwei dat vele decennia zal duren.

WIND

Grote moderne windmolens kunnen drie tot vijf MegaWatt leveren. Men dient zich echter te realiseren dat dit vermogen, afhankelijk van het type, pas bij 12 à 15 m/s wordt geleverd. Dan praat je over windkracht 6 à 7. Duidelijk is daarom dat molens gemiddeld in de tijd slechts 25 à 35 procent van dit volle vermogen zullen leveren. Alleen op zeer winderige plekken (bijvoorbeeld de Shetland-eilanden) zal dat wat meer zijn.

Als je dus de 12.000 MegaWatt piekvermogen die Nederland nodig heeft, zou willen opstellen in de vorm van windmolens dan praat je over zo'n 4.000 molens (in de Noordzee, of op open land).

Ook is er veel ruimte nodig. Je kunt ze niet te dicht bij elkaar zetten, omdat ze elkaar dan gaan beïnvloeden/storen. In de praktijk moet je uitgaan van ongeveer 3 MegaWatt per km². Je hebt dus minimaal 4.000 km² nodig ofwel bijna de hele provincie Noord-Holland.

Ook hier moet de materiaal-intensiteit niet worden onderschat. Een 3 MegaWatt molen (de kolom en de gondel) weegt al gauw zo'n 300 ton, terwijl de voet (beton) iets soortgelijks weegt. Net als bij zonne-energie heb je hiervoor de totale wereld-elektriciteitsproductie ruwweg 1 miljard ton staal nodig.

BIOMASSA

Het idee van biomassa is dat er vloeibare brandstoffen uit gewassen worden geproduceerd. De koolstof van de planten komt uit de lucht, dus voeg je op deze wijze geen extra koolstof aan de atmosfeer toe.

Daarmee zijn we er nog niet. Je moet namelijk het plantenmateriaal eerst omzetten in alcohol door fermentatie en distillatie of in olie door het uit te persen voordat je het als brandstof in handen hebt. Deze bewerkingen kosten energie. Ook eventuele bevloeiing en kustmest kosten energie. Daarnaast geeft een kilo kunstmest ongeveer tien gram distikstofoxide (lachgas) af. Lachgas is een zeer effectief broeikasgas (310 maal zo sterk als kooldioxide). Ten slotte is de opbrengst bescheiden. De gemiddelde opbrengst is ongeveer 5 ton alcohol per hectare per jaar (½ Watt per vierkante meter). Om een idee te geven: Nederland gebruikt gemiddeld over 24 uur 100.000 MegaWatt aan primaire energie (alle energie bij elkaar). Voor 'Nederland op biomassa' zou je op deze manier dus 200.000 km² nodig hebben. Nederland in zes verdiepingen... Dat gaat dus niet.

Ook op wereldschaal wordt het problematisch om totaal op biomassa te gaan draaien. Als je het huidige totaal aan vloeibare brandstoffen over de hele wereld, ongeveer 1/5 van het totale energie verbruik, op deze basis zou willen dekken, dan heb je ongeveer 6 miljoen km² nodig. Het huidige areaal aan hoogwaardige landbouwgrond is 15 miljoen km². We zitten straks met 9 à 10 miljard mensen op deze planeet, en die moeten ook nog eten... Bij biomassa loop je dus ook tegen limieten op.

HOE SNEL KAN HET?

Ik heb al laten zien dat de materiaalintensiteit van duurzame energie fors groter is dan bij conventionele

energie. Bij het vervangen van een duizend MegaWatt-elektriciteitscentrale door windmolens praat je al gauw over vele honderdduizenden tonnen staal. Dat alleen al betekent dat vervanging heel veel tijd gaat kosten.

Gert Jan Kramer en Martin Haigh schreven in *Nature* van 3 december 2009 een interessant stuk ('No quick switch to low-carbon energy') dat hier een verhelderend licht op werpt. Ze onderzochten hoe snel nieuwe energie-technologieën ingang vinden in de wereld. Het blijkt dat vanaf een pril introductiestadium (tientallen MegaWatts) tot aan het stadium dat men van een 'volwassen' technologie kan spreken (tienduizenden MegaWatts) er al gauw twee tot drie decennia voorbij gaan. De groeipercentages zijn weliswaar vaak zo'n 25 procent per jaar, maar je moet van klein en ver komen.

Het is zeer aannemelijk dat pas rond 2020 à 2025 'zon' en 'wind' ieder rond de twee procent van de totale wereld-energieproductie zullen uitmaken. Datzelfde geldt voor biobrandstof, waarbij de kwestie van concurrentie met voedsel ook nog eens een rol kan spelen. Verder blijkt uit het artikel dat er vanaf het 'volwassen' stadium een vertraging van de groei plaatsvindt. De 25 procent per jaar zakt naar 5 à 10 procent, of zelfs lager. Daarom zal zelfs het halen van de doelstelling 'meer dan 50 procent duurzaam' per 2050 nog een zeer grote inspanning vergen.

Indien men de totale conversie naar duurzaam niet in een voldoende hoog tempo kan voltooien dan komt een andere mogelijkheid aan de orde. Ik doel hiermee op het afvangen en in de bodem opbergen van kooldioxide. Men moet daar echter ook niet te licht over denken. Stel dat men 500.000 MegaWatt aan elektriciteitscentrales op aardgas zou uitrusten met kooldioxide-afvang. Bij een rendement (inclusief afvang) van 50 procent komt dat neer op 1.85 miljard ton kooldioxide per jaar. Als dat bij 200 bar en 30°C in de grond wordt gestopt dan praat je – in 'olietermen' – over maar liefst 35 miljoen vaten per dag. Dus voor iets als zeven procent van het totale energieverbruik heb je in ruwe orde van grootte een infrastructuur nodig die half zo groot is als de huidige olieproductie-infrastructuur.

Men kan er ook voor kiezen om dit niet te doen. Dan wordt de keuze: meer risico met het klimaat nemen, of een 'power down-scenario' onder ogen zien. Dat laatste betekent dat we dan in het rijke deel van de wereld wellicht op enig moment een verandering naar een minder energie- en materiaal-intensieve levensstijl onder ogen zullen moeten zien. Anders gezegd zullen we ons dan minder spullen kunnen veroorloven. De samenleving en de politiek moeten dit soort keuzes op basis van de huidige kennis maken, een moeilijke opgave.

1 Een joule is de hoeveelheid arbeid die nodig is om gedurende een seconde een watt te produceren. Een Exajoule is 1 joule met 18 nullen.

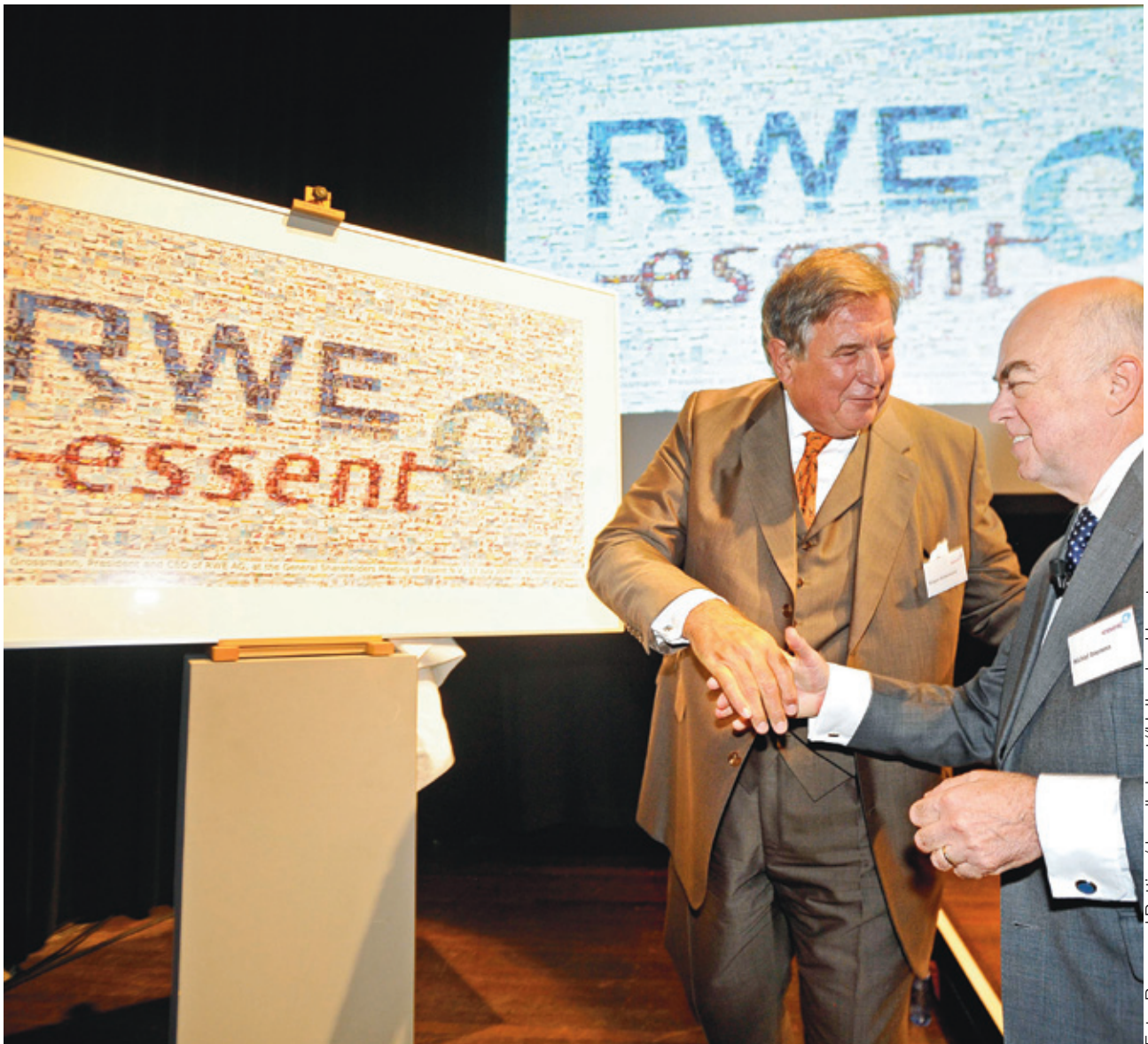

Foto: Raymond Rutting/de volkskrant//Hollandse-Hoogte

Met een ferme handdruk bezegelen Grossmann van RWE (links) en Boersma van Essent de verkanseling van publiek eigendom aan het grootkapitaal.

VERSPIILDE ENERGIE OF HOE NEDERLAND ZIJN ENERGIEBEDRIJVEN IN DE UITVERKOOP DEED – EN ER NIKS MEE OPSCHOOT

Tekst: Tiny Kox, voorzitter SP-Eerste Kamerfractie

Tweeënhalf jaar geleden slokten buitenlandse energieconcerns Essent en Nuon op. Het Duitse RWE en het Zweedse Vattenfall zijn de baas over het grootste deel van de Nederlandse energiemarkt, maar verkeren nu zelf in zwaar weer. De samenleving is haar zeggenschap over de Nederlandse energievoorziening kwijt. En de consument? Die is er niks mee opgeschoten, vindt-ie zelf.

Van de gedroomde vrije Europese energiemarkt is weinig terechtgekomen. Oh zeker, in principe kan iedereen overal terecht als energieproducent of -distributeur. De tijd van de staatsmonopolies ligt achter ons. Dat was ook het idee van het toestaan van marktwerking op het hele grondgebied

van de Europese Unie. Maar als zo vaak is de praktijk anders dan de theorie. In plaats van dat er meer met elkaar concurrerende ondernemingen kwamen, is de Europese energiemarkt nu goeddeels in handen van enkele multinationale kolossen die met elkaar om de macht strijden.

DE RUSSEN KOMEN?

Vooral RWE uit Duitsland en Vattenfall uit Zweden zijn in de afgelopen jaren slokken gebleken. RWE kocht in Nederland Essent, voor dik negen miljard euro. Vattenfall had ook wel gewild, maar viste achter het net en besloot daarop Nuon over te nemen. Beide overnames liggen inmiddels zwaar op de maag. Vattenfall heeft al 500 miljoen euro op de Nederlandse overname afgeboekt. Te duur gekocht vanwege te veel haast om bij de grote jongens te blijven horen. RWE heeft met de aankoop van Essent een rib uit het lijf moeten offeren. En nadat vervolgens de Duitse regering dit jaar ook nog eens besloot om de kernenergie op termijn gedag te zeggen, verkeert RWE ineens in zwaar weer. Het aandeel RWE kelderde op de beurzen. Inmiddels is het multinationale energieconcern uit Essen druk doende 'randactiviteiten' af te stoten om weer wat geld in kas te krijgen. En sinds enige tijd voert de Duitse energiereus geheime gesprekken met de Russische energiegigant Gazprom over de mogelijkheid van een strategische alliantie.

Op het Europese energiespeelveld zijn naast Vattenfall en RWE enkele andere energiegeiganten druk doende hun posities te versterken. In plaats van een vrije markt waarop velen actief zijn, is er een Europees oligopolie aan het ontstaan met weinig spelers die onder elkaar de markt verdelen. Naast de Duitse concerns RWE, E.ON en EnBW zijn dat enkele Franse giganten, Electricité de France en Gaz de France Suez, enkele Zuid-Europese concerns en het Zweedse Vattenfall. En sinds enige tijd laat de Russische reus Gazprom zich nadrukkelijk zien. Enkele weken terug opende premier Poetin, in gezelschap van onder andere premier Rutte, de nieuwe gaspijplijn die Rusland rechtstreeks verbindt met West-Europa. Nord Stream is een Russische onderneming, met West-Europese deelname van onder meer de Nederlandse Gasunie. Minder opvallend, maar even relevant, is de aankoop van verschillende kleine Europese energiebedrijven door Gazprom. Rusland is als een van 's werelds grootste leveranciers van energie druk doende om ook invloed te krijgen op de distributie ervan. In Oost-Europa weet men dat het Russische gas bij tijd en wijle als politiek drukmiddel wordt ingezet. Natuurlijk verzekert iedereen dat het met Nord Stream niet zo zal lopen. Maar in de toekomst kijken is lastig, zeker als Rusland ermee van doen heeft.

VAN NUTSBEDRIJF TOT UITVERKOOP

We zijn al met al ver weg van de tijd dat energievoorziening niets met markt en alles met algemeen nut van doen had. Nutsbedrijven noemden we onze gas- en stroombedrijven gedurende het grootste deel van de twintigste eeuw. Het was niet altijd zo geweest. Vele energiebedrijfjes waren privaat begonnen, maar genationaliseerd toen bleek dat concurrentie op basisvoorzieningen niet zo'n stabiele zaak was. Energie werd een nationale aangelegenheid. Tot aan 1970 produceerden de Limburgse staatsmijnen onze steenkool, voor huishoudens en industrie. Na de vondst van een giga-gasveld bij Slochteren in 1963 sloten de mijnen en werd heel Nederland binnen tien jaar aangesloten op het Groningse gas. Elektriciteit werd meer en meer opgewekt in grote centrales, die stookten op gas of steenkool – en in Borssele op kernkracht.

Gemeenten en provincies werden de eigenaren van provinciale energiemaatschappijen, die later weer door-groeiden tot regionale giganten in de nationale energievoorziening. Aan het einde van de eeuw telden we er nog maar een paar: Essent, Nuon, Eneco en Delta. Samen maakten zij de dienst uit waar het ging om gas- en stroomvoorzieningen. En dat liep goed: de energiebedrijven keerden jaar op jaar forse dividenden uit aan hun publieke aandeelhouders, die van die opbrengsten heel wat lokale en provinciale schoorstenen lieten roken.

Toch zou de energiewereld snel veranderen. Dat gebeurde onder druk van de Europese Unie. Sinds het Verdrag van Maastricht werd vol gas gegeven op het vervolmaken van één grote markt voor van alles en nog wat. Waaronder energie. In 1994 werd besloten tot liberalisering van de gas- en stroommarkt in de lidstaten van de Unie. Vijftien jaar later zijn de nutsbedrijven verleden tijd en maken buitenlandse concerns hier de dienst uit.

HOE HET VERZET BIJNA LOONDE

De definitieve beslissing om de Nederlandse energiebedrijven Essent en Nuon aan buitenlandse concerns te verkopen, valt in 2009. Maar zonder slag of stoot gaat dat niet. Maandenlang wordt dat jaar in het hele land actie gevoerd tegen de op stapel staande uitverkoop. De SP leidt het verzet tegen de voornemens van de concerns zichzelf in de etalage te zetten.

Dat verzet is al lang daarvoor ingezet. In juni 2001 publiceert het Wetenschappelijk Bureau van de SP het rapport 'De uitverkoop van de energie'. Daarin wordt Europese regelgeving over het realiseren van een aaneengesloten vrije energiemarkt op het grondgebied van de Europese Unie onder de loep genomen. Conclusie van het onderzoek: niet doorgaan op dit pad. De politiek beslist echter anders. Dat is niet verrassend. Al onder de paarse kabinetten van VVD, PvdA en D66 (1994 – 2002) is een vrije energiemarkt een van de hoofddoelen van het regeringsbeleid. De daarop volgende kabinetten-Balkenende zetten die lijn voort. Vooral D66-minister van Economische Zaken Brinkhorst (kabinet-Balkenende II) kan het allemaal niet snel genoeg gaan. Hij wil dat Nederland vooroploopt bij de liberalisering van de energiemarkt. Zijn opvolgers gaan daarmee door.

Nederland wordt zo het eerste land waar de splitsing van energiebedrijven verplicht is. Vakbonden en energiebedrijven zijn er tegen, maar de politiek wenst niet te luisteren. Sterke bedrijven worden verplicht zich op te splitsen. Daardoor, althans dat beweerden de grote energieconcerns, is zelfstandig verdergaan niet langer verantwoord. Ze zetten zichzelf in de etalage en proberen hun aandeelhouders (gemeenten en provincies) te verleiden om in te stemmen met een verkoop. Die zal namelijk grote sommen geld vrijmaken voor eigen gemeentelijk en provinciaal gebruik. Daar staat tegenover dat de winstuitkeringen die sinds jaar en dag de kas van lokale en provinciale overheden spekten, zullen opdrogen.

In het parlement blijft de SP geharnast tegenstander van de uitverkoop van energiebedrijven. Als de strijd in de Tweede

Kamer gestreden is, gaat hij verder aan de overkant van het Binnenhof – en met succes, zo lijkt het. In november 2006 trekt een meerderheid van de Eerste Kamer alsnog de stekker uit de verplichte splitsing. Daarmee lijkt het roekeloze uitverkoopavontuur toch te stranden. Helaas is het voor korte duur. Het in 2007 aangetreden kabinet-Balkenende-Bos zet grote pressie op de Senaat – en met name op de daar dwarsliggende CDA-fractie. Met resultaat. In juli 2007 wordt de eerder opgeworpen blokkade weer opgeheven. De SP-fractie spreekt er schande van.

Nog is er echter volgens de SP kans om de strijd tegen de uitverkoop te winnen. Vanaf januari 2009 mobiliseert de partij in het hele land mensen om nu pressie te zetten op lokale en provinciale volksvertegenwoordigers om niet met de verkoop in te stemmen. Partijleider Agnes Kant verklaart de hoofdkantoren van de energiebedrijven demonstratief en onder grote belangstelling tot ‘publiek bezit’. Ze geeft aan wat er op het spel staat: ‘Een gemiddeld Nederlands huishouden is per maand een procent of 15 van het netto inkomen kwijt aan de energierekening. Meer dan voldoende reden om wel drie keer na te denken voor je de grootste energieleveranciers verkoopt aan commerciële reuzen.’ Ze weet dat ze namens velen spreekt. Een opiniepeiling geeft aan dat slechts 9 procent van de Nederlanders gelooft dat de energiegebruiker er met een uitverkoop van Essent en Nuon aan het buitenland op vooruit zal gaan.

En opnieuw lijkt de strijd succesvol. Gemeenteraden keren zich alsnog tegen de voorgenomen verkoop. Provinciale volksvertegenwoordigers beginnen te twifelen of het wel echt een goede zaak is om de zeggenschap over de energiesector te verkopen voor een zak met geld. Op 24 april 2009 zitten vooral veel Brabanders aan de televisie gekluisterd. Omroep Brabant zendt live het debat over de toekomst van Essent uit. Onder aanvoering van SP-voorman Nico Heijmans spreken steeds meer Statenleden zich uit tegen de verkoopplannen die het provinciale bestuur hen heeft voorgelegd. Als het uiteindelijk na een urenlang debat op stemmen aankomt, blijkt de SP-motie die verkoop verbiedt, het net te halen. Met name een aantal leden van de VVD-fractie blijkt partij te kiezen tegen de op stapel staande verkoop.

De uitslag van de stemming leidt tot paniek. Bij Essent, bij RWE en bij het provinciebestuur. Samen besluiten zij de uitspraak van de Provinciale Staten opzij te schuiven en de verkoop toch door te zetten. Een nieuw debat volgt. En wat een meerderheid was, wordt nu minderheid omdat de VVD-fractie alsnog overstag gaat. RWE heeft gedreigd Essent ook over te nemen als Brabant niet verkoopt. ‘Dan blijven we alleen staan...’, schrikken de liberalen – en dat durven ze niet aan. Opnieuw is de SP laaiend. Maar er is nu niets meer aan te doen. Althans provinciaal. Ook Nuon verkoopt zichzelf aan Vattenfall en de daarbij betrokken Provinciale Staten buigen. De SP niet – maar dat is onvoldoende.

EEN PEPPERDURE UITVERKOOP

De SP doet nog een laatste poging in de Tweede Kamer om het kabinet tot ingrijpen te brengen en de uitverkoop van de Nederlandse energiesector te stuiten. Het kabinet

verschuilt zich achter de ‘provinciale autonomie’ – en doet niets. En dus kunnen de provincies nu eindelijk hun gang gaan en de zaken beklinken met RWE en Vattenfall.

En zo raakt Nederland – tegen de wil van een overgrote meerderheid van zijn eigen bevolking – de zeggenschap over zijn energiebedrijven kwijt. Beslissingen worden nu voortaan genomen in Essen en Stockholm – en straks wellicht ook in Moskou.

En de consument? Die ziet zich overladen met schreeuwelijke advertenties om vooral toch gas en stroom te kopen bij de een of de ander – terwijl gas en stroom slechts één smaak kennen. Veel consumenten geloven er niks van en blijven zitten waar ze zaten. Ook over de prijzen sinds de liberalisering zijn consumenten weinig te spreken. Nederland zit op de gemiddelde prijs in Europa, terwijl de meeste andere landen daarvoor niet hun zeggenschap over hun energiesector hebben hoeven in te leveren. Zo lijkt de uitverkoop van de Nederlandse energiesector is alle opzichten een misverkoop te zijn geworden.

SENAAT ONDERZOEKT PRIVATISERINGEN

De Eerste Kamer stelt een parlementair onderzoek in naar de gevolgen van de privatisering van publieke diensten in de afgelopen twintig jaar. Een onderzoekscommissie is ingesteld en moet over een jaar eindverslag uitbrengen. De commissie staat onder leiding van Roel Kuiper (ChristenUnie). Arjan Vliegenthart (SP) en Frank de Grave (VVD) zijn ondervoorzitter.

Foto: Piet den Blanken

PLAN VOOR EEN DUURZAME EN SOLIDAIRE ECONOMIE IN NEDERLAND

Tekst: Bernard Gerards

Plan voor een Duurzame en Solidaire Economie in Nederland is de titel van een boek dat op 15 november is gepresenteerd aan Roemer, Dijkssma, Slob en Sap, de voorzitters van de Tweede Kamerfracties van SP, PvdA, CU en GroenLinks (zie foto). Het is geschreven door de economen John Huige en Lou Keune van het Platform Duurzame en Solidaire Economie (DSE). Dit platform streeft naar een rechtvaardiger en ecologisch duurzamer samenleving, in Nederland en wereldwijd.

Platform DSE is geen actiegroep of belangenorganisatie. Het is meer een progressieve denktank van academici en mensen die actief zijn in milieu-, ontwikkelings- en andere maatschappelijke organisaties. Lou Keune is voormalig Universiteit Hoofddocent aan de Katholieke Universiteit Brabant, John Huige doceerde Economie en Arbeidsverhoudingen, was directeur van het Nivon en werkt momenteel als adviseur op het gebied van duurzaamheid en stad-landrelaties.

De denktank voorziet in een uitgewerkte problematisering van de gangbare neoliberale economische visie en van de alternatieven hiervoor. Bij de oprichting in 2006 richtte het Platform zich tot het Nederlandse parlement met een petitie, waarin werd aangedrongen op onderzoek naar

fundamentele gebreken in het stelsel van nationale rekeningen. Nu staan daar uitsluitend economische eenheden in, maar (mondiale) sociale en ecologische waarden zouden een veel zwaarder gewicht in de schaal moeten leggen. Volgens Platform DSE is een duurzame en solidaire economie haalbaar en noodzakelijk. Zo staat in de slotverklaring van een door DSE in 2008 georganiseerde conferentie: 'Die urgentie dwingt ons om de noodzakelijke transitie aan de orde te stellen van alle rijkere economieën, dus ook die van België, Nederland en Europa. Hoe ingrijpend de omslag of trendbreuk die we voor ogen hebben ook zal zijn, deze zal geen afbreuk doen aan het welzijn. Zij behoedt ons daarentegen juist voor nog grotere problemen in de toekomst op het vlak van gezondheid en milieudegradatie, van een verder toenemende mondiale armoedekloof, en van gewapende conflicten en

vluchtelingenstromen.' De denktank verwierf verder bekendheid met het pleidooi voor een *Fair & Green Deal* als mogelijke oplossing voor de crisis, opgesteld na overleg met de FNV, de Rabo-, ASN- en Triodosbank en milieu- en ontwikkelingsorganisaties.

HOOGGESTEMDE IDEALEN

Het boek *Plan voor een Duurzame en Solidaire Economie* in Nederland bevat een groot aantal ideeën om de wereld te verbeteren, van balkontuin tot Tobintaks, van armoedebestrijding tot duurzame energie, van ontwikkelingshulp tot windmolens, van eerlijke handel tot klimaat. DSE opent enorme vergezichten voor iedereen die de wereld wil verbeteren. Dat biedt een uitdaging die door zichzelf respecterende politieke partijen niet genegeerd kan worden. De wereldproblemen schreeuwen om een oplossing.

Een risico van dergelijke brede vergezichten is dat ze zo breed zijn dat niemand ze meer in hun totaliteit overzien kan. Op een hoog abstractieniveau en met een welwillende blik bekeken zit er een samenhang in het panorama. Als men wat aardser redeneert en op een wat lager abstractieniveau kijkt, is dat niet altijd even duidelijk. Het boek is dan een stapeling van hooggestemde idealen, niet gehinderd door de terreur van de rekenmachine. Want getallen staan er nauwelijks in. En evenmin zal men (althans zichtbaar) op de lijst van medewerkers ingenieurs en andere hinderlijke technici tegenkomen. De afstand tussen de denktank en de uitvoeringspraktijk lijkt groot.

GRONDSTOFFEN EN ENERGIE

Een voorbeeld van het gebrek aan relatie tussen theorie en praktijk komt naar voren in wat er in het boek van DSE over energie en grondstoffen gezegd wordt. Daarop ligt de nadruk in het boek niet; in ieder geval te weinig. De kern van wat er in het boek over wordt gezegd, wordt gevormd door de begrippen voetafdruk en overshoot day. 'Overshoot day' is de dag in een willekeurig jaar waarop de mensheid heeft verbruikt wat door de aarde in een heel jaar terug kan worden verdiend. In een ideale situatie ligt die dag op of na 31 december, want dan is er een evenwicht of blijft er zelfs over. In de praktijk schuift overshoot day elk jaar een stukje verder naar voren. In 1981 viel *overshoot day* op 14 december, in 2000 op 9 oktober en in 2010 al op 21 augustus. Met dank aan de crisis was *overshoot day* dit jaar 'pas' op 27 september bereikt.

Een omgekeerde manier om hetzelfde te zeggen is het begrip 'voetafdruk'. De gemiddelde voetafdruk van een Nederlander is 6,2 hectare, terwijl er gemiddeld per aardbewoner slechts 1,8 hectare beschikbaar is. Die 6,2 hectare wordt vooral gebruikt om voedsel te produceren, vooral soja voor 'onze' varkens. Hetzelfde nog anders uitgedrukt: de bevolking op onze planeet gebruikte in 2006 ongeveer anderhalve planeet. Dit verbruik is echter zeer ongelijk verdeeld.

Om het probleem aan te duiden, zijn dit soort abstracties zeer nuttig. Hoe verder het probleem van zijn bijzaken ontdaan wordt, hoe duidelijker de onhoudbaarheid zichtbaar wordt. Tegelijk verschuiven de oplossingen naar ver weg, want de oplossingen hangen juist in grote mate van de bijzaken af. Dat is het grote probleem van het boek.

Op dezelfde manier wordt de klimaatproblematiek behandeld. De gebruikelijke beweringen, die inmiddels wetenschappelijk behoorlijk sterk onderbouwd zijn, passeren de revue. Zeespiegel-stijging, opschuivende klimaatzones, veranderingen in de waterkringloop waardoor sommige gebieden meer en andere minder water krijgen, een veranderd patroon van voedselproductie (met alle gevolgen van dien), migrerende ziekteverwekkers en verdrinkende eilandstaten. De abstracte hoofdconclusie is dat vooral de arme landen de dupe zijn van de koolstofeconomie van de rijke landen.

Op analoge manier worden de groeiende crises in de beschikbaarheid van energie en grondstoffen behandeld. Het boek noemt het *Cradle to Cradle*-beginsel. Hiermee wordt bedoeld dat voorwerpen na gebruik volledig recyclebaar zijn. De strijdkreet is 'Afval bestaat niet', volgens de auteurs een noodzakelijke, maar op zichzelf niet voldoende voorwaarde.

Het Platform DSE wil toe naar een licentie-economie, waarbij er vergunningen worden afgegeven voor de productie van bepaalde goederen of voor het gebruik van bepaalde grondstoffen. Als dat onvoldoende soelaas biedt, moet er een quoteringssysteem komen. Dus naar analogie van de melkquota en de kabeljauwquota een fosfaatquotum of een coltan-quotum. Op deze plaats komt het boek het dichtst bij het noemen van concrete oplossingen.

HET DRAAGVLAK

Het platform meent dat een draagvlak zowel van onderop als van bovenaf ontwikkeld moet worden. De mensen moeten zien dat het kan, zin heeft en moet; de overheid moet een goed verhaal hebben en dat consistent uitvoeren. Wat in elk geval helpt, is om de omslag naar een duurzame samenleving te koppelen aan een rechtvaardiger inkomensverdeling. Volgens het platform is grotere rechtvaardigheid zelfs essentieel bij het tot stand brengen van een duurzame samenleving. Laat aan de bevolking zien dat een samenleving met minder extreme tegenstellingen en met minder roofoverval veiliger wordt.

In de hoofden van de mensen moet de overtuiging postvatten dat we met ons allen misschien wat minder zullen kunnen consumeren, maar dat we er met ons allen wel wat gelukkiger van worden. De rijkdom verschuift van meer individueel naar meer collectief. Het boek eindigt hoopvol.

John Huige en Lou Keune, Plan voor een Duurzame en Solidaire Economie in Nederland, Uitgeverij Jan van Arkel: Utrecht 2011, 120 p., ISBN 9789062245147. Prijs: €10, verkrijgbaar bij de boekhandel en via economischegroei.net/

ENERGIEBELEID EN GEOPOLITIEK

Tekst: Karel Koster

Het energieverbruik blijft stijgen en we raken in toenemende mate afhankelijk van buitenlandse energiebronnen, terwijl investeringen in duurzame energiebronnen zoals zonne-energie tekortschieten. Welke beleidskeuzes er gemaakt worden op het gebied van energie heeft niet alleen invloed op onze energierekening en het milieu. Zo maakt de keuze voor fossiele brandstoffen in plaats van duurzame energie de wereld kwetsbaar voor oorlogen en conflicten.

Foto: Nord Stream AG

Blijde gezichten bij aanleg van de Nord Stream

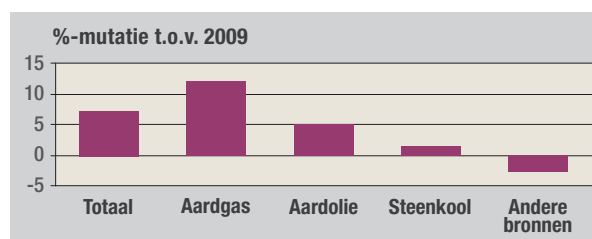
Onze geïndustrialiseerde maatschappij is in hoge mate afhankelijk van energie, die vooral afkomstig is uit fossiele brandstoffen. De bron en de aanvoer van die brandstoffen hebben niet alleen invloed op het milieu en de energierekening van de burger maar zijn tegelijkertijd een zaak van buitenlands beleid. Zeker als aan de energiebehoefte niet in eigen land kan worden voldaan. Daarin worden keuzes gemaakt. Hoogleraar Milieukunde Lucas Reijnders heeft in het Financieel Dagblad van 16 mei 2011 de keuzes van de regering ter discussie gesteld. Hij betoogt dat het de hoogste tijd is om de grote afhankelijkheid van aardolie en aardgas van de landen rond de Noordzee te verminderen ten bate van duurzame energiebronnen, zoals zonne-energie. Niet alleen vanuit milieu-overwegingen, hij verwijst ook naar de eindigheid van de voorraden fossiele brandstoffen en de toegenomen afhankelijkheid van het buitenland. Omdat het tientallen jaren duurt om op andere systemen van energievoorziening over te schakelen, moet daar nu mee worden begonnen. Ook het Internationaal Energie Agentschap pleit, in het jaarrapport *World Energy Outlook 2011*, voor een sterke vermindering van de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen.

NEDERLANDS ENERGIEBELEID

Het pleidooi van Reijnders lijkt aan dovemansoren gericht:

het kabinet heeft ingezet op een economische structuur die in de afzienbare toekomst afhankelijk blijft van olie en gas. Symbolisch daarbij zijn de frivole nadruk op de verhoging van de maximumsnelheid op Nederlandse wegen naar 130 kilometer per uur en de afbraak van het openbaar vervoer. Zulke stappen veronderstellen de voortgezette aanvoer van fossiele brandstoffen, die het leeuwendeel uitmaken van het energiegebruik. Als we de ontwikkeling in het nabije verleden bekijken dan constateren we een toename in slechts een jaar van het gebruik van vooral olie en gas.

Tabel 1. Ontwikkeling energieverbruik in 2010 (verandering in % t.o.v. 2009)

Bron: cbs.nl

De binnenlandse productie van aardgas zal in de komende jaren wegvallen, terwijl de afhankelijkheid van geïmporteerde olie blijft voortbestaan. Dat maakt de aanvoer van deze energiedragers nu en in de toekomst een zaak van staatsbelang, een hoeksteen van het buitenlands beleid en dus ook een strategisch doel voor de krijgsmacht.

De waarschuwing over de eenzijdigheid in de energievoorziening komt niet als een verrassing. Eind 2005 constateerde de Energieraad, een adviesorgaan van de regering, in het rapport 'Energiek buitenlands beleid' al: '...dat de energievoorzieningszekerheid kan worden bedreigd door het kwetsbaarder worden van de aanvoerroutes (zeetransport en pijpleidingen). Er kan een moment komen dat militaire middelen moeten worden ingezet om deze routes te beschermen teneinde een ongestoorde aanvoer te verzekeren.' Aanbeveling 6 van de raad was dan ook: 'Wees bereid zo nodig een bijdrage te leveren aan de militaire bescherming van internationale transportroutes.' In de 'Verkenningen', het in 2010 gepubliceerde onderzoek van de Nederlandse staat naar het type krijgsmacht dat Nederland de komende decennia nodig heeft, worden logischerwijs ook de mogelijke crises en conflicten bekeken waarin Nederland betrokken kan raken. Die hebben veelal te maken met cruciale belangen en ook daar staat 'energiebronnen' hoog op de lijst. De rapporteurs stellen: 'Het schaarstevraagstuk doet zich het meest indringend voor bij fossiele brandstoffen, in het bijzonder aardolie en aardgas, wegens hun nog altijd overheersende belang voor de energieopwekking.'

Het gaat dus om een zaak van nationaal lange-termijnbelang en niet alleen om het beleid van de huidige regering. Naar deze lange-termijneriëntatie wordt in het nieuwe Strategisch Concept van de NAVO, aangenomen tijdens de top in Lissabon in november 2010, ook verwezen. In paragraaf 13 van dat concept wordt het belang van de internationale handelsroutes, onder andere voor energieveiligheid, benadrukt. Volgens een eerder artikel in het blad Atlantisch Perspectief zouden er zelfs jaren geleden al afspraken zijn gemaakt tussen de NAVO en de oliemaatschappijen om olie-installaties te beschermen¹. Als opeenvolgende Nederlandse regeringen ervoor kiezen om die buitenlandse afhankelijkheid in stand te houden dan wordt dit steeds meer een zaak van internationale concurrentie en conflict. Het onderwerp wordt per definitie een thema voor de geopolitiek (zie kader).

NA DE KOUDE OORLOG

Het einde van de Koude Oorlog bracht grote veranderingen in de internationale politiek en dus ook in de geopolitieke verhoudingen met zich mee. De opkomst van sterk industrialiserende staten (zoals China en Brazilië) betekende een enorme groei in de vraag naar energie, met name olie en gas, en dus een zoektocht naar bronnen naast de bestaande, waaronder die in Iran en Irak, Centraal-Azië, Venezuela, de kust van West-Afrika, Brazilië. Als de aanvoerroutes over zee lopen, dan is de doorvaart afhankelijk van de marines die die routes beheersen. Dat betekende dat de contracten met de leverancier, bijvoorbeeld die van Iran en China, afhankelijk waren van de bereidheid van de Verenigde Staten om zich aan internationale verdragen over vrije doorvaart te houden. Dat is een positie die onaantvaardbaar is voor

GEOPOLITIEK EN BELANGEN

Geopolitiek is een manier van kijken naar de internationale politiek: de studie van geografische invloeden op cruciale buitenlandse politieke belangen. Voor energie betekent dat de locaties van de energiebronnen en de handelsroutes waarlangs die energiedragers worden vervoerd. Dat zijn veelal de verbindingen tussen de landen waar olie en gas worden gewonnen en de industrie centra. De cruciale vraagstelling is dan wie die verbindingen en bronnen controleert.

De neutrale beschrijving camoufleert immers een machtspolitieke werkelijkheid: al meer dan honderd jaar zijn die vindplaatsen van olie en later gas van groot strategisch belang voor alle geïndustrialiseerde landen. Rond de eeuwwisseling van 1900 betekende dit een harde competitie tussen de grootmachten van toen, om die vindplaatsen of de handelsroutes ernaartoe te beheersen. Daarbij gold in laatste instantie het recht van de sterkste. Dat waren in het Midden-Oosten (de belangrijkste vindplaats van olie) het Britse Rijk en na 1945 de Verenigde Staten. Ook in de eigen Nederlandse koloniale geschiedenis speelde olie een rol. Op de oliebronnen van Nederlands Indië (Indonesië) werd de olie-multinational Shell geboren. En ze waren in de Tweede Wereldoorlog een strategisch doel voor zowel het Japanse en Britse rijk als de Verenigde Staten. De enorme economische groei in de geïndustrialiseerde wereld sinds de Tweede Wereldoorlog heeft ook een immense vraag naar olie en gas met zich meegebracht. Die afhankelijkheid werd duidelijk tijdens de nasleep van de Oktoberoorlog tussen Egypte/Syrië en andere Arabische landen en Israël in 1973. Een aantal olieleverende Arabische landen koos positie tegen Israël door een olie-embargo uit te roepen tegen haar westerse bondgenoten, waaronder Nederland. Het toenmalige kabinet-Den Uyl reageerde met de autoloze zondag, om brandstof te besparen. In 1980 viel de Sovjet-Unie Afghanistan binnen en kreeg zo de olievelden rond de Perzische Golf binnen handbereik. De Amerikaanse president Carter verklaarde vervolgens dat elke poging van een buitenstaander om de Golfregio te controleren zou worden beschouwd als een aanval op de 'cruciale belangen van de Verenigde Staten'. Toen tijdens de eerste Golfoorlog tussen Iran en Irak (1980-1988) de doorgang van de tankervaart werd bedreigd, was dit ook een reden voor de westerse landen om gewapenderhand in te grijpen. Ook de invasie van Koeweit door Irak in 1990 werd beschouwd als een dreiging voor de vitale belangen van alle geïndustrialiseerde staten, die daarom onder VN-mandaat een militaire expeditie stuurden om de toegang veilig te stellen.

Het blokkeren van die toegang (vaak over zee, maar ook over land) geldt nog steeds als een casus belli - een oorlogsverklaring. Energiebronnen waren en zijn van zodanig belang dat de toegang ertoe (of het beletten daarvan voor een rivaal) geldt als een van de belangrijkste strategische doelen van de landen met de middelen om dat te bewerkstelligen - zoals een marine.

China, dat overging op enerzijds diversificatie – olie uit Soedan halen bijvoorbeeld – en het opbouwen van een eigen marine om haar energie-aanvoer te garanderen. Dit type concurrentie is op veel locaties aan de gang en draagt de kiem in zich van toekomstige oorlogen, mochten er tekorten ontstaan. Zo'n situatie is precies die welke voorzien wordt door de analisten die aanhangers zijn van de *Peak Oil*-theorie. Volgens hen zijn de winbare voorraden olie en gas beperkt en al voor de helft gewonnen. In de nabije toekomst zullen dus tekorten ontstaan, gezien de voorspelbare groei van de vraag. Het Internationaal Energie Agentschap verwacht dat de totale energiebehoefte met 36 procent zal stijgen tussen nu en 2035².

De Peak Oil-analyse is omstreden, maar wordt klaarblijkelijk door de Duitse regering wel serieus genomen. Begin 2011 lekte een in 2010 gemaakt analyse van het *Zentrum für Transformation* van het Duitse leger uit, waarin de verwachting wordt uitgesproken dat er tekorten gaan ontstaan³. Of deze analyse de basis is van Duits beleid is onduidelijk, maar het is zeker zo dat Duitsland al jaren bezig is om een directe energierelatie op te bouwen met Rusland, tot groot verdriet van de Atlantici in Berlijn⁴. Op 8 november jl. werd deze relatie symbolisch bezegeld door het opendraaien van de Nord Stream-gaskraan door een aantal Europese regeringsleiders. Aanwezig waren niet alleen de Duitse kanselier Merkel en President Medvedev, maar ook Premier Rutte.

DE DRAAI NAAR RUSLAND

De basis voor deze oriëntatie heeft alles te maken met de afname van de eigen gasvoorraden terwijl de vraag blijft stijgen. Zo werd in 2009 geschat dat het verbruik van gas in de hele EU tussen 2010 en 2030 zou stijgen van 0,58 naar 0,73 triljoen kubieke meter per jaar. Tussen 2005 en 2030 zou de afhankelijkheid van geïmporteerd gas groeien van 41 procent naar 74 procent⁵. Rusland heeft de beschikking over ongeveer 25 procent van de wereldgasvoorraden. De al jaren bestaande Duitse economische oriëntatie op Rusland is sinds dit jaar versterkt, omdat de Duitse regering – onder electorale druk vanwege de nucleaire ongelukken in Japan – heeft besloten om af te stappen van kernenergie. Al tijdens de Koude Oorlog leverde Rusland, via pijpleidingen die door Centraal-Europa lopen, gas aan Europa. Afgelopen zomer was het aandeel van het Russische staatsconcern Gazprom in de Europese gasmarkt 23 procent⁶. Het belang van die leveranties bleek in januari 2006 en 2009 toen de aanvoer stokte als gevolg van conflicten tussen Rusland en de Oekraïne en Wit-Rusland. Hierdoor kwamen grote delen van Europa in de winter zonder energie te zitten.

Hoewel er pogingen werden ondernomen om een gezamenlijke EU-energiepolitiek te ontwikkelen, zijn de bilaterale stappen van Rusland met de afzonderlijke EU-lidstaten beslissend. Ondanks pogingen tot diversificatie, zoals de aanvoer van vloeibaar aardgas met tankers uit andere landen, is de afhankelijkheid van Rusland – vertegenwoordigd door de Russische energiegigant Gazprom – in feite vergroot. Er is een versterkte oriëntatie van Duitsland op de Russische aanvoer, door deelname aan het aanleggen van gasleidingen door de Oostzee (Nord Stream). De Nederlandse Gasunie, neemt ook deel aan dit project, via

een contract met het Russische staatsgasbedrijf⁷. In zuid Europa neemt het Italiaanse bedrijf ENI deel aan een Russische pijpleiding via de Zwarte Zee (South Stream). Deze laatste aanvoer omzeilt de voor Rusland lastige Oost-Europese landen en neutraliseert het EU/VS Nabucco-project – een twijfelachtige en onrendabele poging om gas aan te voeren buiten de Russische pijpleidingen om. Het eerste deel van Nord Stream wordt opgeleverd in het najaar van 2011, gevolgd door een tweede leiding in 2012. Het begin van South Stream-leveranties wordt voorzien in 2015.

Zo'n grote afhankelijkheid van buitenlandse energie heeft gevolgen, zoals de opponenten terecht hebben geconstateerd. Dat kan immers een rol spelen in toekomstige conflicten aan de grenzen van Rusland. Misschien was dat al het geval bij het staken van de pogingen om Oekraïne of Georgië lid te maken van de NAVO.

NEDERLAND DOET MEE

In het kielzog van de Duitse heroriëntatie volgt ook Nederland. Al in 2007 kondigde minister Verhagen (destijds minister van Buitenlandse Zaken) aan dat Nederland de draaischijf van gasleveranties aan Noordwest-Europa zou worden. Een door Premier Balkenende geleide delegatie zakenlieden (waaronder Shell-vertegenwoordigers) aan Moskou bezegelde deze relatie⁸.

De belangen van de Nederlandse staat en Shell zijn dan ook nauw verweven: dat bleek uit onthullingen via Wiki-leaks. Uit een reeks Amerikaanse ambassadeberichten bleek dat die interactie intensief was, bijvoorbeeld door het permanent detacheren van ambtenaren van Buitenlandse Zaken bij Shell⁹.

Het is terecht om de vraag te stellen of de belangen van Shell wel hetzelfde zijn als die van Nederland. Er speelt immers een scala van internationale belangen voor Shell, waarvan de benzineprijs in Nederland – zeer belangrijk voor de Nederlanders – er slechts één is. Strakke parlementaire controle is dan ook geboden. Maar ook dat verandert niets aan de fundamentele keuze die door Lucas Reijnders ter discussie is gesteld. Door niet in te zetten op duurzaamheid, komt Nederland terecht in de wereld van de geopolitiek. In laatste instantie betekent dat de bereidheid om onze energiebelangen – in NAVO of ander verband – met stalen vuist te beschermen. Dat is een weg die naar oorlog leidt en niet naar oplossingen.

1 *Financial Times*, 28 juni 2011

2 Marcel de Haas, *Atlantisch Perspectief*, 2007 nr. 5, p. 19

3 *Der Spiegel*, 09 januari 2010

4 *Die Rohstoffachse*, 19 juli 2011, op German-Foreign-Policy.com

5 Back to the drawing board for Europe's energy diversification plans, *Petroleum Economist*, januari 2009

6 Volgens het hoofd van Gazprom Miller, aangehaald in *NRC Next*, 18 juli 2011

7 *NRC Next*, 7 november 2007, *Financieel Dagblad*, 14 januari 2011, *Nederlands Dagblad*, 15 mei 2011

8 *NRC Next*, 7 november 2007

9 *RTL Nieuws*, Nederlands beleid afgestemd op Shell, 1 januari 2011

NIEUWE ONTWIKKELINGEN IN GRIEKENLAND EN DE EUROZONE

Tekst: Vangelis Chorafas

Het is al te makkelijk om de protesten in Griekenland af te doen met stereotiepe vooroordelen en zwartmakerij. Het heftige verzet van de meerderheid van de bevolking legt het democratisch tekort van Europa bloot en tilt de discussie over de crisis naar het politieke niveau. De Grieken keren zich niet tégen Europa, ze willen een ánder Europa.

De geschiedenis van Griekenland staat bol van politieke conflicten, van de burgeroorlog tot het kolonelsregime en de vaak turbulente overgangsjaren. In dat licht bezien is de heftige reactie op de reddingsplannen en de straffe bezuinigingsmaatregelen die daar deel van uitmaakten niet verrassend. De eerste algemene staking tegen de bezuinigingen die het IMF, de Europese Commissie en de Europese Centrale Bank verlangen in ruil voor noodsteun, uitgeroepen op 5 mei 2010, werd afgebroken nadat drie bankmedewerkers omkwamen omdat hun bank in de fik ging: een tragedie die de reacties op de reddingsovereenkomst deed verstommen.

We maken een sprong in de tijd, naar juni 2011. De regering-Papandreou kondigde nieuwe overheidsbezuinigingen en een omvangrijk privatiseringsprogramma aan als onderdeel van een nieuwe overeenkomst met de troika. Het was een wanhopige laatste poging om een faillissement te voorkomen. Het lijkt erop dat de regering geen benul had van de groeiende wanhoop en woede over het eerste pakket. Solidariteitsdemonstraties bij de Spaanse ambassade verplaatsten zich al snel naar Syntagma, het grote plein aan de voet van het parlementsgebouw. Plotseling was het zover, het deksel ging van de doos van Pandora en de onvrede zocht een uitweg: een Griekse versie van de 'indignados', de Spaanse betogers met hun massale demonstraties en protestkampen. In de daaropvolgende dagen en weken werden pleinen van steden in heel Griekenland bezet door grote groepen Grieken uit alle lagen van de bevolking. Zo gaven ze uiting aan hun woede over de achteruitgang van de levensomstandigheden, waar ze zich niet verantwoordelijk voor voelden en waar ze niets tegen konden doen.

Nadat de voorwaarden van de nieuwe troika-overeenkomst bekend werden, kondigden de erkende vakbonden een algemene staking aan voor 15 juni, de dag waarop het parlement zou vergaderen over de overeenkomst. Eind juli, na felle demonstraties en gevechten met de politie, kwam de beweging van de ontevreden ten einde.

In september ging de bevolking opnieuw en nog vastberadener de straat op, onder leiding van vakbonden die hun banden met de regeringspartij hadden verbroken. Gemeentewerkers lieten het vuil in de steden op straat liggen. Werknemers van het nationale elektriciteitsbedrijf verklaarden dat ze zouden weigeren om mee te werken aan het regeringsplan om voortaan vermogensbelasting te innen via de elektriciteitsrekening. Ambtenaren gingen ministeries en andere instellingen bezetten, en wisten zo het vermogen van de Griekse staat om belastingen te innen en te snijden in de uitgaven ernstig te frustreren. Dit 'andere' Griekenland, dat in de media niet vaak gehoord wordt, omvat de overgrote meerderheid van de bevolking. Dat werd duidelijk tijdens de demonstraties van 20 en 21 oktober, toen volgens de Griekse vakcentrale bijna 500.000 mensen de straat opgingen in Athene en alle andere steden, en de meeste winkels hun deuren gesloten hielden. Het was de grootste demonstratie sinds mensenheugenis. Triest genoeg eindigde de demonstratie op tragische wijze, met de dood van een vakbondslid.

OPKOMEND NATIONALISME

Het lijkt erop dat de gebeurtenissen zonder weerga van 28 oktober als een katalysator hebben gewerkt. Op die dag kwam nagenoeg het hele land

tegen de bezuinigingspolitiek in opstand en maakte de jaarlijkse Dag van het Verzet tegen het Fascisme van de Tweede Wereldoorlog ('Ochi-dag') tot een dag van protesten tegen de regering. In meer dan dertig steden werden de traditionele optochten afgezegd of geïnfiltreerd door boze mensen, studenten en maatschappelijke organisaties.

De reactie van de menigte legde een ontwikkeling bloot die al een tijd in het verschiet lag. Door keiharde bezuinigingen, privatisering en liberalisering op te leggen is de EU er uiteindelijk in geslaagd om het nationalistische sentiment van de Grieken te doen ontwaken. Het verwerpen van de laatste reddingsoperatie heeft een nationalistisch tintje gekregen, veelal gericht tegen een vermeende Duitse overheersing. Laat er geen misverstand over bestaan: het gaat nog niet om kwaadaardig nationalisme. Het is meer een reactie op het verlies van de nationale soevereiniteit en onafhankelijkheid als de Griekse financiën permanent onder toezicht zouden komen van Brusselse bureaucraten. Het is ook een weerwoord op het voornemen om een groot deel van het publieke bezit te verkopen om de schuld af te lossen.

Verder is het een reactie op de duidelijke afkalving van het democratische proces gedurende de crisis. Papandreou was zich er volledig van bewust dat hij ervan zou worden beschuldigd een verrader te zijn, of dat nu terecht was of niet. Hij was zich ook bewust van de naderende val van zijn regering. Maar hij wilde geen nieuwe verkiezingen uitschrijven, omdat hij wist dat zijn partij dan een grote nederlaag zou lijden. Daarom waagde hij de wanhopige gok om een referendum aan te kondigen, in de hoop tijd te winnen en het volk bang te maken

met de keuze tussen 'euro of drachme'. Het besluit van Papandreou om de laatste overeenkomst te onderwerpen aan een referendum, en de daaropvolgende negatieve reacties van de markt en de Europese leiders maken duidelijk dat er een kloof gaapt tussen Athene aan de ene en Berlijn en Parijs aan de andere kant – maar ook tussen de markten en democratie.

De Griekse regering probeerde te balanceren tussen enerzijds het gebrek aan vertrouwen dat de markten in de euro stelden en de onpopulaire besluitvorming die daar het gevolg van was, en anderzijds het gebrek aan vertrouwen dat de Griekse bevolking had in dit beleid. Democratische maatregelen worden gezien als een bedreiging voor de financiële stabiliteit en de groeivoorzichten, maar kunnen markten echt functioneren zonder democratische besluitvorming?

Griekenland is op een punt aangeland waar het niet anders kan doen dan de problemen langs politieke weg aan te pakken. Door de acties van sociale bewegingen in Europa en de rest van de wereld begint er politieke speelruimte te ontstaan. Als Griekenland over de drempel gaat om de crisis naar het politieke domein te tillen, zouden er meer kunnen volgen.

Europa is tijd aan het rekken om dat wat onvermijdelijk lijkt af te wenden. Maar door de tegenstellingen tussen de heersende elites en wat de Griekse bevolking meemaakt lijken de gebeurtenissen in een stroomversnelling te komen. In een van de meest Eurofiele landen van Europa wordt de EU nu gezien als een autoritaire macht die ondemocratische besluiten oplegt. Zelfs twee jaar na het eerste noodpakket, en terwijl 60 procent van de bevolking de huidige overeenkomst over de Griekse schuld afwijst, gelooft volgens recente peilingen 70 procent van de bevolking dat de toekomst van het land in de euro ligt.

CHANTAGE

Het dilemma dat Papandreou wilde voorleggen in het referendum was eigenlijk chantage, met als doel dat de bevolking het onpopulaire, neoliberale beleid zou steunen. Hij trad op als vertegenwoordiger van dit beleid, niet als tegenstander. Als de Grieken

zeggen dat ze de euro willen maar niet dat beleid, dan zeggen ze eigenlijk: 'We willen een ander Europa.'

Het opperen van een referendum was een wanhoopsdaad van een regime dat het contact met de bevolking was verloren en probeerde zijn huid te redden. Papandreou gok leek op een verhuld dreigement aan de heersers van de eurozone en werd door hen ook als zodanig opgevat. Ze waren immers al stevig teruggefloten in hun aspiraties voor een op neoliberale beginselen gebaseerde Europese superstaat toen de bevolking van Frankrijk en Nederland, twee Europese kernlanden, in referenda de Europese grondwet verwierpen. 'Referendum', een vies woord in de Brusselse wandelgangen, riep de angst op die elites voelen als het volk het politieke toneel betreedt. Recente peilingen laten zien dat tijdens een referendum het Nee tegen het nieuwe noodpakket 55 procent van de stemmen zou halen en dat op de vraag of Griekenland in de Eurozone moet blijven 65 procent Ja zou stemmen. Veel linkse analytici denken dat een referendum het volk de mogelijkheid zou hebben gegeven om zich uit te spreken en voor het land een wapen in de onderhandelingen had kunnen zijn.

Maar de gok is mislukt. De socialistische Kamerleden spraken hun vertrouwen uit in de plannen om de verkiezingen uit te stellen en zo de partij te behoeden voor de totale ondergang, op voorwaarde dat Papandreou zou aftreden en er een regering van nationale eenheid zou komen. De paniekerige onderhandelingen die daarop volgden tussen Papandreou, PASOK, de rechtse partij Nieuwe Democratie en de extreemrechtse partij LAOS bracht de politieke elites ten slotte samen in een bezuinigingscoalitie in plaats van een regering van nationale eenheid. De verkiezingen, waarvoor de datum van 23 februari 2012 is geprikt, zullen alleen worden uitgesteld als de onderhandelingen met de EU voortduren. De onderhandelingspartners, gehoorzaam aan het Europese dictaat, zijn bereid een volk te trotseren dat hun politieke machinaties grotendeels heeft afgewezen.

Het uiteindelijke vertrek van Papandreou is misschien voorlopig wel

het beste resultaat van de lange strijd van de meerderheid van het volk. In navolging van de Arabische lente, een waarschuwing aan de westerse regeringen dat ook zij kunnen vallen als ze de grondbeginselen van democratie, sociale rechtvaardigheid en onafhankelijkheid aan hun laars lappen.

HEEL EUROPA ONDERWORPEN AAN HET IMF

Maar de Europese betrokkenheid in dit eindspel is niet zonder problemen. Het beeld van Papandreou die op het matje moest komen bij Angela Merkel, Nicolas Sarkozy en de eurocraten belooft niet veel goeds voor de toekomst van de EU. De verklaring van de eurotop maakt duidelijk dat Spanje en Italië nu feitelijk onderworpen zijn aan een 'IMF-miniprogramma'. De voorwaarden omvatten de gebruikelijke neoliberale ingrediënten, zoals hervorming van de arbeidsmarkt, aanpassing van het pensioenstelsel en het grondwettelijk vastleggen van de regels van het stabiliteits- en groeipact voor begrotingsevenwicht; iets waaraan alle lidstaten van de eurozone voor eind 2012 zullen moeten voldoen. De politieke volgzzaamheid van Spanje is groot en zal dat, gezien de verkiezingsuitslag van november, ongetwijfeld blijven.

Toch laat het aftreden van Berlusconi vermoeden dat de EU nu de institutionele macht heeft om zelfs de grotere lidstaten te dwingen zich te houden aan de 'hervormingsagenda'. Dit markeert een ingrijpende en belangrijke stap richting de institutionalisering van de eurozone en een grote stap voorwaarts in een antidemocratische ontwikkeling.

De gebeurtenissen in Griekenland en Italië maken duidelijk dat de EU, en in het bijzonder de eurozone, zich ontwikkelt in de richting van een 'reactieve' fiscale eenheid. Dat is niet hetzelfde als een gecentraliseerde fiscale eenheid, zoals we die kennen van de VS waar een centrale regering de samenstellende delen haar wil dwingend kan opleggen. Het is echter wel een eenheid waarin het centrum door een langdurig proces van overlappende politieke, economische en financiële druk en chantage recalcitrante lidstaten als Italië uiteindelijk op de knieën kan krijgen

om te voldoen aan de fiscale hervormingseisen.

Volgens de leidende landen van de EU kan een dergelijke economische en financiële druk alleen worden opgebouwd tijdens een noodsituatie. Dat maakt de eurozone, tot de uiteindelijke voltooiing van het veel langduriger proces van fiscale integratie en eenheid volgens de regels van de Frans-Duitse as, tot een inherent instabiele en wispelturige economische en politieke eenheid.

Om deze langetermijndoelen te halen en er zeker van te zijn dat een leider als Berlusconi zijn beloften eindelijk waarmaakt, is de Europese Centrale Bank duidelijk van zins om door te gaan met het uitoefenen van economische druk op de verschillende Europese regeringen. Iedere andere aanpak zou vanuit Frankfurt worden gezien als 'bailout', het redden van zulke leiders waardoor landen die van het rechte pad af zijn geraakt geen harde maatregelen hoeven te nemen, hetgeen vanwege de 'no bailout'-clausule uit het Europees Verdrag niet is toegestaan.

Sommige analisten zullen de ECB-strategie om de financiële markten in het ongewisse te laten over haar bedoelingen zien als een gevolg van de gehanteerde beperkte definitie als 'conditional lender of last resort' en zeggen dat het een terughoudende strategie is, die voorkomt dat er weer vertrouwen komt in de markten en waardoor Europa weer op een kleine recessie afkoerst. Het lijkt wel aannemelijk dat in de eurozone opnieuw een neergang inzet en mogelijk tracht de ECB het tij te keren. Maar de ECB gelooft duidelijk niet in scenario's die de dreigende ineenstorting van de Europese economie voorspellen. En de eurocraten weten niet wat de politieke gevolgen van een recessie zouden zijn.

DE ZWAKSTE SCHAKEL

Het Griekse volk is door aanhoudende strijd en opofferingen uiteindelijk van de PASOK-regering af. De zwakste schakel is vooral als gevolg van verzet van de bevolking gebroken. Nu hellen de dominostenen westwaarts. Griekenland gaat een moeilijke economische toekomst tegemoet, maar de democratie heeft

overwonnen. De elite zou niet alleen bang moeten zijn dat de euro besmet raakt; ze zouden ook moeten vrezen dat het Griekse verzet zich over Europa verspreidt.

De nieuwe uit drie partijen bestaande regering heeft nu te maken met de oppositie van twee linkse partijen (de communisten en SYRIZA), samen met grote delen van de maatschappij. Hele bevolkingsgroepen verarmen nu als gevolg van het dogmatische beleid dat voorschrijft dat Griekenland qua kosten 'West-Europees' blijft, maar snel 'balkaniseert' wat betreft inkomensniveau en rechten van de meerderheid van de bevolking. Zo ziet de nieuwe politieke kaart van het land er uit: links tegenover de rest. Daarachter schuilt de verdeeldheid tussen samenleving en politiek, aangezien de regeringsleiders iedere democratische legitimiteit ontberen. Hoewel ze mikpunt werden van systematische en voortdurende zwartmakerij door zowel hun bestuurders als de overige Europeanen en de internationale media, besloten de Grieken vanaf dag één om het 'financiële' probleem te politiseren. Ze herinnerden iedereen eraan dat de economie onderworpen is aan politieke en sociale zaken en als zodanig het evenwicht tussen verschillende tegenstrijdige krachten in de maatschappij weerspiegelt.

HOE NU VERDER?

Griekenland was klein genoeg om te dienen als proeftuin voor een nieuwe politieke realiteit in Europa, maar kijk eens wat er op dit moment in Italië en de rest van het zuiden gebeurt. Ook Frankrijk zal over een paar maanden in beeld komen. Na het aftreden van Papandreou trad Berlusconi af, vervolgens verloor Zapatero de verkiezingen in Spanje. De socialistische rivaal van Sarkozy bedreigt de hegemonie van de Franse president en het ziet ernaar uit dat de alliantie tussen socialisten en groenen in Duitsland een einde zal maken aan het tijdperk-Merkel. Maar toch, als we kijken naar het voorbeeld van Griekenland, zouden deze wisselingen van de wacht weleens onvoldoende kunnen zijn om het continent politieke stabiliteit te brengen. Dat komt door de radicale mix van neoliberale hervormingen gecombineerd met financieel

nationalisme en de neokoloniale opvattingen die in het noorden van Europa de kop opsteken.

De Europese top van 26 en 27 oktober heeft geen einde gemaakt aan de eurocrisis. Maar de heersende machten in de eurozone hebben wel de macht gekregen om eindelijk de grote lidstaten op de knieën te krijgen, wat alleen mogelijk was doordat onder aanvoering van de ECB een combinatie van politieke, economische en financiële chantage is ingezet als reactie op de crisis.

Deze crisis heeft in eerste instantie duidelijk gemaakt dat geen geloof gehecht kan worden aan het in Europese afspraken vastgelegde verbod op 'bailout'. Landen ontvangen wel degelijk steun als ze in de problemen komen. Maar even duidelijk is nu dat er grenzen en uiterst strenge voorwaarden worden gesteld aan zulke reddingsoperaties. Als ontvangende landen de hervormingsplannen van het IMF verwerpen, dan bestaat plan B eruit ze uit de eurozone te gooien. De kracht van dit dreigement als politiek dwangmiddel kan niet overschat worden. Het feit dat deze waarschuwing zo klip en klaar werd geuit toen de euro op instorten stond, betekent dat het dreigement om landen via plan B uit de eurozone te knikkeren een blijvertje is. Er is een taboe doorbroken en dat kan niet ongedaan worden gemaakt. Of het nu wel of niet juridisch mogelijk is volgens het Europees Verdrag doet er niet toe, zoveel is nu wel duidelijk. Als een euroland keer op keer de stabiliteit van het kapitalistische systeem in de eurozone in gevaar brengt, is er politieke bereidheid om dat land eruit te gooien.

METAL MET EEN BOODSCHAP

Tekst: Jeroen Pomper, voorzitter SP-afdeling Hoogeveen

Snoeiharde gitaren, een ronkende bas, oorverdovende drums en ijzige vocalen, dat kan alleen maar metal zijn. Een muziekstijl die zich niet bepaald in een hokje laat drukken. Voor de leek is het allemaal één pot nat, maar de kenner weet dat de diversiteit ontzettend groot is. Diversiteit in stijl, maar ook in wat de bands met hun teksten uitdragen. Zo zijn er metalbands die teksten schrijven over onderwerpen als de dood, het kwaad, het occulte. Veelal duistere inspiratie lijkt het. Vaak is het slechts provocatie, hoewel er genoeg bands zijn die daadwerkelijk de duivel vereren. Er zijn ook metalbands die teksten schrijven over maatschappelijke en sociale problemen. Deze bands variëren van extreemrechts tot extreemlinks. Een van de bands die zich tot het linkerrijtje mag beschouwen is het Britse Napalm Death. De teksten van Napalm Death hebben, net als die van de meeste grindcorebands, een boodschap. Ze vertellen vaak over de ongelijkheden in onze maatschappij, over rassenproblemen en de voortdurende sociale onrust. Natuurlijk zijn er veel meer bands die politieke teksten schrijven, maar binnen de metalscene lijken de verschillen

heel erg groot. Van links tot rechts, tot in het extreme, metalbands nemen geen blad voor de mond en vertellen precies wat ze vinden dat er mis is met deze wereld. Maar hierin hebben ze ook iets gemeen met elkaar: ze zoeken de extremen op door middel van provocatie. Want een liedtekst is doorgaans niet erg lang van stof, maar moet wel prikkelen tot verdere verdieping. Daarom wordt de boodschap kort maar krachtig neergezet. Van literaire hoogstandjes tot simpele oneliners, binnen de metal kom je alle varianten tegen. Zo zijn er bands die flink tegen religie aanschoppen. Was het vroeger voornamelijk het christendom waar de bands tegen ten strijde trokken, tegenwoordig verschuift dat naar andere religies, met name de islam. Grenzen worden op deze manier verlegd, maar de kern blijft eigenlijk hetzelfde. Napalm Death is ook een band die grenzen verlegt. Zanger Mark 'Barney' Greenway is een intellectueel die in een metalband speelt. Om beter in beeld te krijgen hoe Napalm Death tegen de wereld aankijkt, heeft 'Barney' een tiental vragen beantwoord.

'LAAT JE NIET DOOR EEN KUDDEGEEST LEIDEN'

Wat voor thema's gebruik je in je teksten?

'We proberen met een brede blik naar de wereld te kijken, van sociale tegenstellingen tot persoonlijke gevoelens en het aanvallen van conventies. We maken ons zorgen over rassenconflicten en gettovorming, maar ook over hoe de 'moraal' ons beperkt en rechtlijnig maakt. Waar ik bang voor ben, is dat mensen vergeten hoe apart en kleurrijk ze kunnen zijn. Ik vrees dat mensen wat dat betreft hun

vrijheid kwijtraken en zich laten leiden door een kuddegeest.'

Wat wil je met je teksten de fans vertellen?

'Ik wil mijn gedachten in ieder geval niet aan ze opleggen; ik wil alleen wat mogelijkheden laten zien en hopelijk willen ze daarover nadenken. Ik denk vooral dat mensen zelf verantwoordelijk zijn voor het wegwuiven van de

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 74

populistische afleidingsmanoeuvres. Ze zijn er zelf verantwoordelijk voor na te denken over dingen die de rechtse media en de regering ze vertellen. Ik zie graag dat mensen zelf handelen.'

Denk je dat je fans naar je teksten luisteren?

'Dat weet ik heel erg zeker. Natuurlijk neemt niet iedereen de teksten in zich op; een aantal gaat het meer om de muziek. Daar heb ik geen enkel probleem mee. Maar in het algemeen leveren meer mensen wel dan niet commentaar op onze teksten en laten veel fans zich inspireren door wat we zeggen.'

Hoe denk je over het neoliberalisme in veel landen?

'Het is al heel vaak gezegd, maar ik vind het echt belachelijk dat degenen die de crisis niet hebben veroorzaakt toch worden gestraft. Maar het belangrijkste vind ik dat er een verenigd wereldwijd antwoord komt en niet alleen maar het getreuzel van landelijke politici die bang zijn om de ondernemers voor het hoofd te stoten.

Als speculanten met hun optreden onze publieke sector hebben benadeeld dan moeten ze gedwongen worden forse bijdragen te betalen aan de publieke zaak. Natuurlijk zonder dat ze daar eigenaar van worden. En dan heb ik het nog niet eens over de aanpak van belastingontduiking en het verplaatsen van bedrijfsonderdelen naar het buitenland. Dat is denk ik een goede oplossing binnen de grenzen van het bestaande, vaak kloterige systeem waarin we leven.'

Heeft het socialisme goede antwoorden op de problemen?

'Als links georiënteerd persoon denk ik dat dat in principe zo is. Maar, en daarin verschil ik van alle politici, ik vind dat socialistische regeringen er geen goed aan doen om – net als andere regeringen – zaken voor de bevolking verborgen te houden zoals andere regeringen ook doen. De stemming is momenteel niet in het voordeel van hen die verborgen willen houden wat er gebeurt met publiek bezit. Een verstandige socialistische partij zal daarom alles in het openbaar doen. Publieke diensten, om maar iets te noemen, zouden niet moeten functioneren als winstgevendende bedrijven. Zaken als onze gezondheidstoestand moeten niet winstgevend zijn. Ik ben en was altijd voor een algehele nationalisatie of her-nationalisatie van de publieke sector.'

Hoe denk je over de huidige muziekindustrie?

'Als band hebben we ons altijd redelijk kunnen bedruipen. Dus als ik eerlijk ben dan raakt het meeste wat in die industrie omgaat ons nauwelijks. Door in de muziek te werken heb ik veel vrienden gemaakt, maar net als in veel andere sectoren bestaat er veel duidelijk misbruik waar ik niets mee te maken wil hebben. Ik was eerlijk gezegd nooit erg enthousiast over de grote labels, hun monopolies en hun verdere manier van handelen.'

Wat vind je van oorlog?

'Een zinloze en intrieste menselijke trek, waarvan ik zou willen dat we er al lang overheen gegroeid waren. Er is een voortdurende cyclus van aanval en vergelding in de menselijke geest, of het nou een overheidsleger is of een ideologisch gedreven macht. Ik ben echt tegen ieder geweld. Iedereen moet leren om de tijd te nemen en

problemen op te lossen zonder de anderen tekort te doen. We zullen anders nooit menselijker worden en degenen die geen conflicten willen zullen anders de dupe blijven.'

Wat vind je ervan dat mensen muziek downloaden?

'Dat vond ik in vele opzichten een revolutie. Het brak het monopolie van de grote platenmaatschappijen en dat was goed. Napalm Death is geen grote band. We moeten het vooral hebben van de verkoop als een album net uit is; niet om winst te maken maar om onze activiteiten mogelijk te maken. Dus als mensen zonder te betalen downloaden bij het uitbrengen van een album, dan raakt dat ons. Maar als een album al een tijdje uit is, dan is downloaden oké als het onze muziek op plaatsen brengt waar ze anders niet te krijgen zou zijn. Ik bedoel, ik ga iemand met weinig geld echt niet zeggen dat hij onze muziek niet mag hebben. Dat zou kortzichtig, stom en harteloos zijn.'

Geeft een grote Europese superstaat hoop voor de toekomst?

'Ja, zolang deze strikt zou functioneren op basis van menselijkheid en vreedzame eenheid. Ik geloof dat er nu wel een paar mensen met die ambitie in 'Europa' zijn, maar het is zo'n reusachtige organisatie dat je er van buitenaf bijna niet in kunt doordringen. Er schijnt een hoop corruptie te bestaan, met de lobby's van banken en grote bedrijven die hun eigen plannen proberen door te drukken. Daar moet een eind aan komen. Ik zou graag zien dat de Europese superstaat afrekenet met de hebzucht van bedrijven en het überkapitalisme; dat zou geloofwaardiger zijn. Maar menselijk gesproken voel ik me één met de Fransen, Duitsers, Roemenen, Bulgaren, Spanjaarden et cetera. Natuurlijk. De paranoia die in Engeland bestaat vind ik belachelijk, het reflexmatige sentiment van "wij zijn Brits en niet Europees" dat je daar wel hebt.'

Is een van jullie politiek actief?

'Als je dat politiek kunt noemen, ik ben kaderlid van een vakbond, de Bond van Muzikanten, dus ik ben actief in de arbeidersbeweging. Ik geloof sterk in de noodzaak dat er vakbonden zijn om de zwakken op het werk te beschermen. Ondanks dat we het heel druk hebben met de band probeer ik me ook bezig te houden met mensenrechten, dierenrechten en nog zo wat dingen. Op dit moment is het heel belangrijk het recht te beschermen van vrouwen om een abortus te nemen. Dat is een mensenrecht dat voortdurend wordt bedreigd door fanatici. Ik wil hier in ieder geval de naam noemen van *Women on Waves*, de Nederlandse organisatie voor het voorkomen van ongewenste zwangerschappen en onveilige abortus. Ik vind dat die fantastisch werk doet.'

Napalm Death maakt, zoals ze het zelf noemen 'grindcore'. Kort gezegd is dat een mix tussen extreme (death) metal en anderzijds rauwe hardcore punk. Het kenmerkt zich door zware 'blastbeatdrums' en brullende (gruntende) of krijsende zang. Napalm Death werd opgericht in de 1981 als punkband. Gaandeweg werd de speelstijl veranderd van punk naar grindcore. De band heeft inmiddels al vele wisselingen van bandleden ondergaan, van de leden uit de beginjaren maakt niemand meer deel uit van de band nu.

HET MILIEUPROBLEEM IN EEN NOTENDOP

REMI POPPE OUD-TWEDE KAMERLID SP

Ondanks de kapitalistische uitbuiting zorgde de industriële revolutie voor relatief meer welvaart voor meer mensen. Maar ze veroorzaakten ook een geweldige milieuvervuiling van vooral de woon- en werkomgeving van de werkende klasse. Schadelijke en giftige stoffen verdwenen in de lucht, de bodem en het water. In de jaren zestig van de vorige eeuw werd ik daar als bewoner van Rijnmond mee geconfronteerd. Je stak zagezegd regelmatig de dievenmoord van de stank en smog. Er ontstond verzet door groepen die zich verzetten tegen de industriële ontwikkeling.

Dat verzet ontstond uit een gevoel van bedreiging. Begrijpelijk, maar gebaseerd op een onjuiste analyse. Mijn conclusie was dat niet de industriële ontwikkeling de oorzaak van het milieuprobleem was, maar de kapitalistische manier van produceren. Wij richtten ons daarom niet op juridische, vergunningtechnische bestrijding, maar op het betrekken van de werkers in de bedrijven bij de strijd. Het motto was dat werkloosheid, ongezonde arbeidsomstandigheden en milieuvervuiling dezelfde oorzaak hebben. Onrendabele reststoffen van de productie gaan de lucht, de bodem of het water in, zoals werknemers die niet meer direct rendabel zijn de zak krijgen. Wij stelden aan de fabriekspoorten dat het te gek was dat je, om een boterham te

verdiene, je familie en viswater moest vergifigen.

Dat leverde veel bijval op van de werkvloer. En dat verschaftte weer meer inzicht en kennis van hoe anders de bedrijven met grondstoffen en productiemethoden omgingen dan uit officiële stukken bleek. Hoe veiligheid en het omgaan met afvalstoffen ondergeschikt waren aan het maken van winst, aan het rendement. Dat gaf ook het inzicht dat afval niet bestaat, maar een economische uitdrukking is voor reststoffen die niet rendabel te gebruiken zijn. Om uit aardolie of ertsen alle bruikbare stoffen te halen moet geïnvesteerd worden in techniek. Dat kost meer en gaat ten koste van het rendement. Hogere grondstofprijzen en de milieustrijd hebben gezorgd voor minder milieuvervuiling. Die strijd dwong wetgeving af en technologische ontwikkeling. Wel werden productiefabrieken soms verkast naar landen met minder strenge milieu-eisen en lagere loonkosten. Tijdens de ontwikkeling van milieuwetgeving is rondom het 'afval' een heel nieuwe, vaak lucratieve bedrijfstak van afvalinzameling en -verwerking ontstaan. Ook zien we dat afval wordt verhandeld naar landen waar het nog geld op kan leveren, soms door het te dumpen, soms door het te verwerken onder de meest ellendige arbeidsomstandigheden. Nederland is momenteel een draaischijf voor de vaak illegale export van Europees afval. De SP zette zich er stevig voor in om de handhaving op te schroeven en illegale transporten in beslag te nemen in plaats van alleen maar teug sturen. Dat mag niet van Europa, riep PvdA-minister Cramer toen. Op de handhaving wordt nu zelfs meer bezuinigd dan ooit. En we weten: wetten zonder handhaving zijn zinloos.

En ander gevolg van de drang tot winstmaximalisatie is het onder zware concurrentieverhoudingen produceren en verhandelen van grote hoeveelheden producten en chemicaliën. Veelal steeds meer van hetzelfde.

Dit levert voor de consument goedkopere producten op, maar leidt ook tot vervreemding tussen consument en producent. Mensen weten nauwelijks meer waar en onder welke omstandigheden wordt geproduceerd. Daardoor danken ze massaal consumptieartikelen af en neemt het gebruik van grondstoffen, aardolie en energie toe. Een nieuw milieuprobleem is het gevolg. Geweldige hoeveelheden plastic in de oceanen en belasting van de atmosfeer door 'broeikasgassen'. Maatregelen om dit tegen te gaan, veroorzaken al decennia gekakel op internationale klimaatbijeenkomsten. Voorstellen van de SP om nationale eisen te stellen aan geïmporteerde goederen voor duurzame productie en gebruik, in combinatie met eisen aan de verwerking in de afvalfase goed te regelen, zijn afgewezen. Dat zou te veel lijken op importbeperkingen en in tegenspraak zijn met internationaal afgesproken vrijhandelsverkeer.

Zo blijft het grondstof- en energieverbruik, en daarmee het milieu- en klimaatprobleem, toenemen. Ondanks verbeterde en efficiëntere productiemethoden en betere, duurzamere producten en moeizame afspraken om de uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan. Conclusie: het bestrijden van milieuproblemen kan niet zonder de mensen op de werkvloer en niet zonder politieke durf om desnoods nationaal, of met alleen die landen die dat ook willen, maatregelen te nemen tegen de oorzaken en gevolgen van de wildwest-economie op de mondiale vrije markt.

'Afval bestaat niet', staat op vrachtwagens van een afvalinzamelaar. Mooi dat ze dit begrip hebben overgenomen, nu nog de rest van onze analyse. Er is nog veel te winnen. De kennis is er, de techniek is er, de analyse hebben we; nu nog de politieke en economische strijd opvoeren tegen het nog steeds vrijwel ongeremde vrijemarktfundamentalisme. Dat kan en moet op alle niveaus. Durf te strijden, durf te winnen!